

चांदोबा

सप्टेंबर १९७०

/84

जातिर्पातु रसातलं, गुणगणस्तत्राप्यधोगच्छतात्,
शीलं शैलतटास्पतं, त्वभिजनस्सन्दह्यतां वह्निना,
शौर्यं वैरिणि जलमाशु निपतं, स्वशैस्तुतः केवलं,
येनैकेन विना गुणास्तुणलव प्रायास्समस्ता इमे ॥ १ ॥

[जातयोग रसातळात जावो, सद्गुणांचा अंग होवो, शीलाचा बघपास होवो, वंशानी राखरांगोळी होवो, शौर्य नष्ट होवो, परंतु माम्हांला शन मिळाले की पुरे. त्याच्या सिवाय हे सर्व गुण तूणच. नव्हे त्याहून ही कमी किमतीचे आहेत.]

यस्यास्ति वित्तं सनरः कुलीनः, संपंडितः सधृतवान् गुणतः,
स एव अक्ता, सच दर्शनीयः, सर्वगुणः कांचनमाश्चर्यति ॥ २ ॥

[धनवान मनुष्यच कुलीन असतो, पंडित असतो, पंडित विद्वान असतो, गुणवान, नाक पट्ट व रूपवान असतो, हे सर्व गुण कांचन, म्हणजे घनावर अवलंबून असतात.]

दानं, भोगो, नाशः विस्त्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य,
य अददाति, न भुंक्ते, सस्या तृतीया गतिर्भवति ॥ ३ ॥

[दान, भोग व नाश ह्या घनाच्या तीन अवस्था आहेत. जे घन दान किंवा भोग या कामासाठी वापरले जात नाही, त्याच्या वित्तरी गति प्राप्त होते.]

विवेक

पश्चिमी किनाऱ्यावर गणेश व गंगाधर
नाडाचे दोघे तरुण युवक रहात असत.
लहानपणापासून दोघांची मैत्री होती.
वयात खाल्यावर दोघांनी कामधंदा
करण्याचा विचार केला. परंतु त्यांच्या
दुर्दैवाने त्यांच्या गावी दुष्काळ पडला.
म्हणून त्यांची पूर्व किनाऱ्याच्या देशात
जाऊन पोटापाण्यासाठी काही तरी खटपट
करण्याचे ठरविले.

गंगाधर म्हणाला- "माणसाचे पोटा
भरायला तसे अप्र लागते तरी किती?
मूठभर तांदूळ आणि मासे मिळत राहिले
की स्थानर वर्षानुवर्षे जगत येईल. हात
राखून खर्च करीत राहलो व नित्य
नियमितपणे चार पैसे वांधवीत राहलो
तर लहानसे भांडवल उभे होईल व
त्यावर व्यापारधंदा करून आयुष्यभर सुखाने
राहता येईल."

"ठीक, तर मग आपण मितव्ययाने रहायचे
आणि पैसे मिळवीत रहायचे." गणेश म्हणाला.
दोघे आपापल्या घरून निघाले आणि
काही दिवसांनी पूर्व किनाऱ्यालगतच्या
प्रदेशात येऊन पोचले.

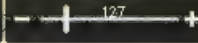
दोघे मित्र एका गावी येऊन पोचले. तेथे
व्यापारधंद्याची भरभराट होती. दोघांनी
निरनिराळ्या पेठेत रहायचे ठरविले. दोन
वर्षे दोघांनी स्वतंत्रपणे धंदा करून कोणाला
किती फायदा होतो हे पहायलाचे ठरविले.
असा विचार करून दोघे निरनिराळ्या
दिशेने निघाले.

गणेश मेहनत करून पैसे मिळवू लागला.
गंगाधरने सुचविल्याप्रमाणे त्याने फक्त थोडा
भात व मासे खाऊन अवघी कमी खर्चात
भागवायचे ठरविले.

परंतु गणेश फार विचित्र तसा राहू
शकला नाही. खाण्यापिण्याच्या बाबतीत

Fullscreen

127

किफायत त्याला पसंत पडली नाही. जवळ पैसे असून उपाशी सरणे त्याला आवडले नाही. म्हणून त्याने एक दिवशी एक कोंबडी विकत घेतली आणि तिचे मांस शिजवून त्यावर खूप हत भरला. न खाता मेहुनत करून फक्त पैसे जमविण्यात काय सहाय्यपण, असा त्याने विचार केला.

परंतु त्याचे मन त्याला वारंवार खात होते. म्हणून त्याने पुन्हा फक्त भात व मासे खाऊन सित्तव्यपाने रहायचे ठरविले व काही दिवस कडकपणाने त्या नियमाचे पालन केले. परंतु त्याला मजून मजून कोंबडीच्या जवदार मांसाची आठवण होई.

शेवटी तो कोंबडीच्या मांसाचा मोह आवरू शकला नाही. त्याच्याजवळ जे काय पैसे जमा होऊ लागले होते ते त्याने स्वादिष्ट पदार्थ खाण्यात खर्च करायला सुरुवात केली. त्यामुळे त्याच्या जवळ जमा झालेले सर्व पैसे खर्च होऊन गेले. अंगात मुस्ती वाढत गेली व शेवटी भात व मासे खाण्यालायकतेखील पैसे मिळतनासे झाले.

परंतु गंगाघर सावधगिरी बाळगता गेला व स्वतः घालून घेतलेला नियम पाळीत राहला. तो फक्त भात व मासे खाई. कोंबडीच्या किंवा इतर मांसाच्या मोहाला तो बळी पडला नाही. त्याने खूप अंग

मेहुनत करून नियमितपणे चार पैसे शिल्लकेत ठाकले व थोडेशे भांडवल जमा झाल्यावर व्यापार करू लागला. त्याची आत्मी वाढत गेली. त्याने जमीनकुमला विकत घेतली. एक वर विकत घेतले आणि लग्न करून सुखाने राहू लागला.

गंगाघर त्याच्या सारखाच कफल्लक होता व त्याच भावात मेहुनत करून व सित्तव्यपाने राहून तो सुखी झाल्याने व भावातल्या श्रीमंत व्यापाऱ्यात त्याची गणना होऊ लागल्याने गणेशला कळले. तेव्हा तो आपल्या मित्राला भेटायला त्याच्या घरी गेला व म्हणाला—“माझ्या

नशिबाने पाठ फिरविली म्हणून मला एक वेळ भात व मासेदेखील खायला मिळत नाहीत.”

“ही तुला नियमितपणे भात व मासे मिळतील याची व्यवस्था करून देतो. परंतु तुला स्वतःच्या पायावरच उभे राहले पाहिजे.” असे सांगून गंगाघरने गणेशला आपल्या घराच्या आवारातच एक सोमडी बांधून दिली आणि दररोज त्याच्याकडे भात व मासे पाठवू लागला.

आणखी काही दिवस लोटले. एक दिवशी गंगाघरने गणेशला बोलावून म्हटले, दररोज भात व मासे खाऊन तुला कंटाळा

आला असेल नाही? म्हणून मी माझे एक लहानसे चिनेचे खाव दाखवतो. त्याची कोवळी पाने काढून माशाबरोबर घालून शिजवून घेत जा."

गणेश आपल्या मित्राबरोबर चिनेच्या झाडाखाली गेला. दररोज कोवळी कोवळी पालवी काढून माशाबरोबर शिजवून तो खात गेला. हळू हळू चिनेच्या झाडाला पानेच उरली नाहीत. तेव्हा त्याने गंगा-धरला जाऊन 'आपली एखादे झाड आहे का रे' विचारले. तेव्हा गंगाधरने त्याच्या-कडचे सर्वात मोठे चिनेचे झाड होते ते त्याला दाखविले.

काही दिवसांमधी गंगाधरने गणेशाला बोलावून विचारले-"काय रे बुवा! तू ज्या झाडाची पाने तोडून नेतो आहेस त्या झाडाला पाने आहेत ना अजून?"

"अरे त्या झाडाची पाने संपतीलच कशी? मी बूडभर पालवी तोडून घेतो तर

दुसऱ्या दिवशी दांत मुठभर नवीन पालवी आलेली असते." गणेश म्हणाला.

"मित्रा! तू जे मी जे काम केले त्यात एवढाच फरक आहे की तुला प्राप्ती फार कमी होती तेव्हा तू सडक हाताने खच करीत गेलास. मी प्राप्ती चांगली वाढेपर्यंत सावधगिरी बाळगली आणि चांगली वाढल्यावर त्याचा उपयोग करू शारलो. तुझा आयुष्याची स्थिती त्या लहानग्या चिनेच्या झाडासारखी झाली आहे. माझ्या आयुष्यात चिनेच्या मोठ्या झाडाच्या पालवीसारखी स्थिती आहे." गंगाधर म्हणाला.

"मित्रा! आतां माझे डोळे उघडले. आजपासून मी सावधगिरी बाळगीन व स्वतःच्या मिळकतीवरच स्वावलंबनाने राहण्याचा प्रयत्न करीन." असे सांगून गणेशाने आपल्या मित्राच्या सल्ल्याप्रमाणे वागण्याचा निश्चय केला.

घाबरत भटजी

एका गावी सोमनाथ नावाने एक भटजी रहत असत. ते प्रत्येक लहान सहान गोष्टीबद्दल घाबरून जात. एकदा शेजारच्या गावी लग्न होते. सोमनाथ भटजीनाच पौरोहिषासाठी बोलाविले होते. पण ते होते घाबरत. म्हणून पहाटे कोंबडा आरव-ण्यापूर्वीच त्यांची झोप मोडली. शेजारच्या गावी निघण्यापूर्वी बायकोला हाक मारून दार बंद करून घाबरा सांगितले. म्हणाले-"जरा सावधगिरी बाळग. दार लावून घे. चोर आहेत. लक्ष ठेव!" सोमनाथ भटजीच्या बायकोने उठून दारबंद करून कडी लावली व पुन्हा झोपली.

चोरांनी भटजी म्हणाले ते ऐकले. त्या दिवशी त्यांच्या हाती काही लागले नाही. सोमनाथ भटजी निपून गेले. परात फक्त त्यांची बायको होती. उजाडायला अजून एक प्रहर रात्र बाकी होती. चोरांनी

विचार केला हा भटजीच्या घरी फार तर तांडूळ मिळतील. तरी त्यांनी भितीला भोक पाडले.

इतक्यात सोमनाथ भटजी परत आले. त्यांनी दाराची कडी बाहेरून वाजविली आणि बायकोला दार उघडायला सांगितले. बायकोने कडी काढली तेव्हा ते म्हणाले-"मी आपली पगडो विसरून गेली होतो." असे सांगून पगडी डोक्याला घालून भटजी पुन्हा निघून गेले. त्यांच्या बायकोने पुन्हा दार बंद करून कडी लावून घेतली आणि झोपली. सोमनाथ भटजीची बायको शोपेपर्यंत चोरांनी काही हालचाल केली नाही. नंतर काळोखात चाचपडत तांडूळाचे पिंप शोधू लागले. ते त्यांना सापडले. त्यांनी एक चादर जवळ अंघरली आणि तीत तांडूळ बांधून त्यांच्या विचार केला.

Fullscreen

127

18 / 84

इतक्यात सोमनाथ भटजी पुन्हा आले आणि बायकोला उठविले. तिने उठून विचारले—“आतां काय विसरलाय?”

“मी पिशवी विसरून गेलो होतो. तेवढी आणून दे.” भटजी म्हणाले.

त्या प्रमाणे त्यांच्या बायकोने घरात तांदुळाच्या पिंपाजवळून जाऊन काळोखातच खुंटीवरची पिशवी काढून नेऊन भटजीबुवांना दिली आणि पुन्हा दरजावा बंद करून घेतला. पिशवी साठी सोमनाथ भटजीची बायको तांदुळाच्या पिंपाजवळ येत असलेली पाहून चोर जरा कोपल्यावर सरकून उभे राहिले होते. त्यांनी अंधारून ठेवलेली चादर पागाला लागली ती उधळून नेऊन भटजीची बायको पांचवणासारखी अंगावर घेऊन धोपली.

थोडा वेळ सोमनाथ भटजीची बायको ओपी जाईपर्यंत त्यांनी वाट पाहिली आणि पुढे येऊन पिंपातून तांदूळ काढून जेथे त्यांनी चादर अंधारून ठेवली होती तेथे ओतू

लावले. पिंप जवळ जवळ रिकामे होत आले होते. गाठोडे बांधण्यासाठी चादरीची चार टोके ते पाहू लागले, पण तेथे चादरच नव्हती. तेव्हा, आपण जमिनीवरच तांदूळ ओतल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. आता पुढे काय करावे या विचारात चोर पवले असतां नेमके त्याच वेळी सोमनाथ भटजी पुन्हा आले आणि त्यांनी पुन्हा दाराची कडी वाजविली. बायकोने उठून बार उघडत विचारले—“उजाडले का हो? मी आंबोळ करून सैपाकाला लागते.”

ते ऐकून चोर पावरले आणि आलेल्या वाटेने पळून गेले. त्या शर्दीत ते बरोबर आणलेली पैशांची पिशवी पण सोमनाथ भटजीच्या घरात विसरून गेले.

सोमनाथ भटजी त्यांना ह्या अशलेल्या सर्वे घस्तू घेऊन शेजारच्या गावी पोचले. त्यांच्या घाबरटपणाचा त्यांना फायदाच झाला.

पडकें दुकळ

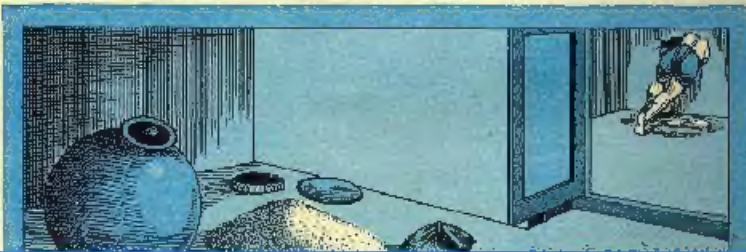
[२१]

[वृत्तिक नायक शिखीमुखनी दंडमुढात दारला. परंतु शिखीमुखने त्याला क्षमा करून आपला मित्र करून घेतले. त्यानंतर सर्वे दरीत उतरून लागले. सर्वांनी मिळून हल्लीच्या कळ्याता पळवून लावले. जांगलात काढले की झाडावर बसकून असलेली अनुप्याकृती अस्वलाची किंवा नोकसोमची असावी. पुढे—]

जांगला अपक्षप झाडावर चढू लागला व जाकी सर्वे झाडाकाली उभे राहून तो काय म्हणतो याकडे उत्कंठने पाहू लागले. जांगला झाडावरून सर्वांना ऐकू जाईल एवढ्या मोठ्याने म्हणाला—“शिखी मुखी! नांगसोमच वेचुड होऊन पडला आहे. त्याचा स्वासोच्छ्वास चालू आहे. एका दोवां जगांना पाठवून या वर, म्हणजे याला सखी उतरवून आणतां येईल.”

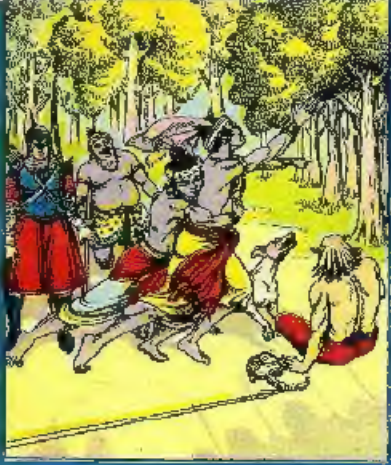
जांगलाच्या तोंडून ते वाक्य बाहेर येण्याची खोटी, वृत्तिक जातीचे दोवे बोर झाले. त्यांनी नांगसोमला वेलांच्या दोरसंज्ञांनी छान बांधून खाली जमिनीवर सोडले.

शिखीमुख व विक्रमने नांगसोम मेला की जिवंत आहे याची जाणी करून घेतली. त्याच वेळी वृत्तिक नायक काही रानटी वनस्पती घेऊन आला व त्यांचा रस खोळून

“कोसोरा”

नांगसोमच्या नाकात घातला. कुसत्या क्षणाला नांगसोम जोराने धाडला.

तो खुडीवर आला असावा असे समजून शिखी म्हणाला—“नांगसोम! तू डॉमराच्या टोकावरून खाली पडलास, पण देवाच्या कृपेने झाडावर अडकून राहल्याने तुला वास्त लागले नाही. जगण्याचा हायले पाटले.”

शिखीमुखने त्याची कांवर घेऊन झळ-जवरीने त्याला खाली वसविले आणि म्हणाला—“विक्रम! मला वाटते, जग्यल काताचा नशा अजून उतरलेला नाही. काय करावे दुवा!”

विक्रमकेसरी त्याचे उत्तर म्हणून काही बोलणार इतक्यात त्यांना “वांचवा! वांचवा!” असा फोंविलवाणा आवाज ऐकू आला.

सर्वांनी तिकडे पाहिले. कुत्रा जोरजोराने भुंकू लागला. शिखीमुख चकित होऊन म्हणाला—“हा आवाज त्या राक्षसाचा तर नाही? पुजारीच असना!”

त्यानंतर तो आपली तलवार हावस्थेन त्या आवाजाच्या दिशेने निघाला. शिखीमुख बराचसा बाराचसा सावलीतून जास्त उजळत आला. ज्या बाजूने आवाज येत होता त्या बाजूला त्याने जास्त लक्ष देऊन पाहिले. त्याचवेळी पुन्हा त्याला तोच आवाज ऐकू आला—“वांचवा! वांचवा!” वा वेळी त्यांना त्या आवाजात जणू काही शेवटच्या आरोळीचा भास झाला.

“विक्रम! हा आवाज निश्चितच त्या पुत्राचाच आहे, मना तरी त्यांत संका नाही. तो कोणत्या तरी भयंकर संकटात सापडलेला दिसतो आहे.” शिखीमुख म्हणाला.

विक्रम बोलणार इतक्यात कुत्रा भुड्या-बहून उड्या मारीत पुढे जाऊन भुंकू लागला. सर्व त्याच्या पाठीमागून झाडीतून

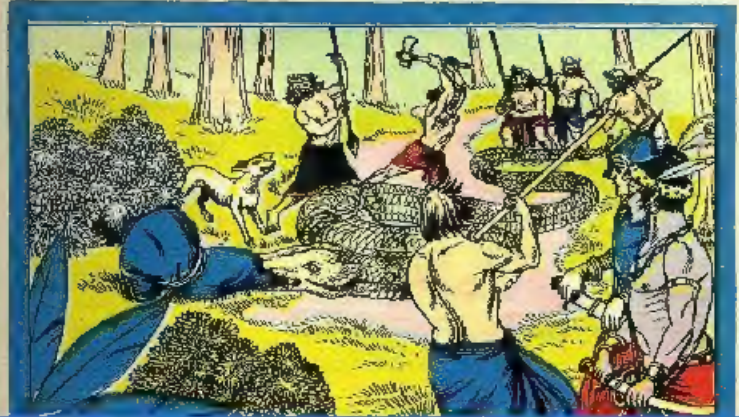
बाहेर बाले. तेथे त्यांच्या नजरेस एक भयंकर दृश्य पडले. ते पाहून सर्व भयभीत व थक होऊन किकर्तव्यविमूढ स्थितीत जागच्या जागी उभे राहले.

एका अजगराने पुत्राच्याला गुडग्यापर्यंत गिळले होते. पुजारी आपल्या दोन्ही हातांनी जमिनीवरची कोणती तरी वस्तु घट्ट बहून स्वतःला सोडविण्याचा प्रयत्न करीत असलेला दिसला.

“हा पुजारी किती कुपट असला तरी तो मनुष्य आहे आणि त्याला या अजगरा-च्या तोंडातून वाचविण्यात माणुसकी आहे.” असे म्हणत शिखीमुख झपझप पावले

टाकीत पुढे गेला. त्याने तलवारीने सापाचे दोन तुकडे केले. त्या आकस्मिक घटनेमुळे साप तोंड बासून तडफडू लागला त्यामुळे पुजारी वांचला. शिखीमुख व वृश्चिक जातीच्या लोकांनी दगडाभोंवपानी सापाला ठार केले.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी पुत्राच्याच्या वचळ गेले. पुजारी सांपाच्या तोंडातून वांचला होता तरी त्याच्या दोन्ही पायातून रक्ताच्या धारा येत होत्या. त्याच्या पायांकडे पाहूनच नव्हते. इतके भयंकर दृश्य होते ते दोन्ही पायांचे मांसच काय ते दिसत होते. तो तडफडत होता. त्याने

दोन्ही हातांनी काही तरी घट्ट घरून ठेवले होते.

शिखीमुख खाली बांकून त्याला घरून बसू लागला तेव्हा पुजारी कण्ठ म्हणाला—
"शिखी! मला येथेच मरू दे. मरण येण्यापूर्वी मला कसा का होईना, पडक्या देवळाचा शोष लागला. माझी मंत्रशक्ती आणि शिथिलेश्वरीवरची भाक्षी जगती फुकट गेली नाही."

"तुला खरोखरच पडक्या देवळाचा शोष लागला का? कोठे आहे ते? मरणा-पूर्वी तरी आपला घमंडखोरपणा सोड!" शिखी म्हणाला.

शिखीमुख थोडा दरडावूनच ते वाक्य म्हणाला होता. म्हणून पुजाऱ्याने शिखी-मुखकडे आर्जवी नजरेने पाहून विचारले—
"तुझ्या नजरेत मी एक कुट्ट, लुच्चा आणि दगा करणारा माव आहे, एवढेच ना? त्या शिथिलेश्वरीची कृपा संपादन करण्यासाठी मला, सगळे ते सर्व करावे लागले, काही लोकांना कष्ट जावे लागले. त्या देवीसमोर मला मनुष्याची काही किंमत वाटत नाही. हे पहा, पडक्या देवळाचे शिखर! असे म्हणत त्याने आपले दोन्ही हात वाजूला केले.

त्यापूर्वी पुजाऱ्याने दोन्ही हातात काय धरले आहे हे शिखीमुख किंवा विक्रम दोघांपैकी कोणीच पाहिले नव्हते. आता त्यांना सूर्यप्रकाशात उजळे दिपवून सोडणारा कलश दिसला. सर्व थक होऊन तिकडे पहात राहले. वृश्चिक जातीच्या लोकांनी त्या कलशाला पाहून सगळ्यांज नमस्कार केला.

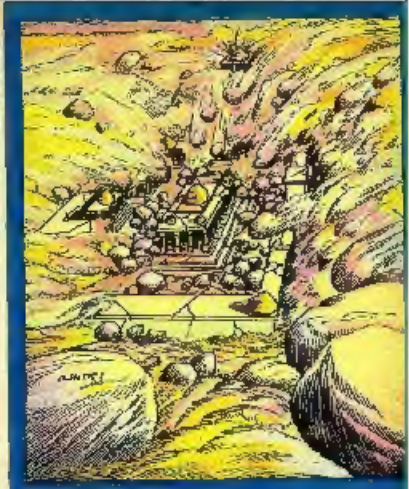
एक दोन मिनिटे कोणीच कोणाशी काही बोलला नाही. शिखीमुखला वाटले की पुजाऱ्याने मंत्रविषय तर टाकला नाही सर्वांवर? विक्रमकेशरीला काय वाटले नव्हते, तो घाई घाईने कलशाजवळ पुढे

गेला, दोन्ही हातांनी तो कलश धरला व हालबघ्याचा प्रयत्न करू लागला. पण तो कुळीच हसला नाही.

ते पाहून पडक्या देवळाचा पुजारी त्या मरणासन्न स्थितीतही पोराने हसला आणि म्हणाला—
"वाकटचा विक्रमा! तुला ही एक उपडी परात किंवा पिढी तसराळे आहे असे वाटले का? ऐक, मी तुम्हांला खरी गोष्ट काय ती आता सांगतो. मी तुल्या आजोवांना चांगला ओळखत होतो. त्यांचा हट्टी स्वभाव तुझ्यात पुरेपूर उतरला आहे."

"पुजाऱ्या! म्हणजे सर्व देऊळ जमिनी-साली खचले आहे, जसे का तुझे म्हणणे आहे?" शिखीमुखने विचारले.

किरक्येक वर्षांपूर्वी मूकपात हे देऊळ जमिनीसाली बसले आहे. काही फुट हे जमिनीत घसले व त्यानंतर माती आणि दगड दरड कोसळून त्यावर जमा झाले. हे दगड व माती काढून दूर केली तर देऊळ शाबूत वर येईल आणि शिथिलेश्वर देवीचे दर्शन घडेल. शिखी! पण तुम्हां खबर जातीच्या लोकांना या देवीची काय करायचे आहे? तुम्हांला त्या देवळातला त्याला एकाएकी जणू काही गंगेत वाऱ्या-सोन्याचा सांडा हवा आहे, होय ना?" सारखे शाले.

पुजारी जणूकाही त्यांच्या तुच्छ वृत्तीचे वर्णन करण्यासाठीच जणूकाही हे सर्व म्हणाला.

शिखीमुखने विक्रमकडे सहेचुक एकवाच पाहिले. पुजाऱ्याचा हेतु दम्यु जातीच्या लोकांच्या व वृश्चिक जातीच्या लोकांच्या नजरेस ती तुच्छता आणून देण्याचा असावा. आता या पुजाऱ्याविषयी काय करावयाचे या विचारात सर्व असता नांगसोम एकेक पाऊल पुढे टाकीत पुढे गेला आणि कलश हातात घरून त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याला एकाएकी जणू काही गंगेत वाऱ्या-सोन्याचा सांडा हवा आहे, होय ना?" सारखे शाले.

नांगसोम मुस्कारा सोडून म्हणाला-
“विक्रम घनी! उन्मत्त काताचा नसा
आता उतरला आहे. या कलशाना काही
तरी महिमा असावा. पाऱ्या खाली देऊळ
आहे यात मलादेखील शंका नाही. हे
दागड व भाती आपण काढू या.”

“हे काम वाटते तेवढे सोपे नाही. तरी
करावे लागणारच. काय शिखी! तुला
काय वाटते?” विक्रमने विचारले.

“वाटेल तितके कष्ट सहन करावे
लागले व वाटेल तितके दिवस लागले तरी
हे काम आपल्याला करावे लागणारच.
हताक्या दूर येऊन पडक्या देवळात प्रवेश

केल्यासिवाय आपण परत कसे काय
जायचे? तुझ्या आजोबांच्या आत्म्याला
काही कशी मिळेल? तुझ्या वडिलांच्या
आजोबे पालन नाही का करावयाचे?”
असे म्हणत शिखी निकमला हळूच म्हणाला-
“पण या पुजाऱ्याने काय करावचे?
आपल्या जातीच्या लोकांची मने हा आपल्या
विरुद्ध विचरवण्याचा प्रयत्न करतो आहे.”

नांगसोमने शिखीमुख म्हणाला तो
ओढखल्यासारखे दिसले. ती स्मित करून
पुढे येत म्हणाला-“या पुजाऱ्याच्या दोन्ही
पायांनी चवणी बांधी आहे. त्याला वात
होईल व आपल्या पायाची फळे भोगत हा
मरेल. त्याच्या बोलण्याकडे कशांना रक्ष
देता? हा कलश पडक्या देवळाचाच आहे,
मला मुळीच शंका नाही.”

“आपण सर्वांनी मिळून हे दागड व भाती
काढून हे देऊळ जनेडात आणले नाही तर
काय उपयोग? हे काम एक दोन दिवसात
होणारे नाही. आपणा सर्वांना येथे जवळच
वस्ती करावी लागेल. त्यासाठी चला,
आपण होपड्या बांधू या आणि नंतर हे
काम करू या.” शिखीमुख म्हणाला.

नांगसोमने होकारार्थी मान हळूचून
वृश्चिक जातीच्या लोकाकडे पाहिले.

वृश्चिक नायक हात जोडून शिखीमुख-
समोर येऊन उभा राहिला. शिखीमुखने,
त्याने काय करावचे ते त्याला सांगितले.
शिखीमुख म्हणाला तो सर्व ऐकून वृश्चिक
नायक म्हणाला-“शिखी घनी! येथे
होपड्या बांधून तयार करणे तेवढे कठीण
नाही. हे दागड व घोंडे बाजूला सारणे हेच
मोठे काम आहे एका दोघां हत्तींना मान-
खाळून तेथे काम करवून घेणे कठीण
नाही.” नंतर पुजाऱ्याकडे बोट दाखवून
म्हणाला-“हा तर आता होड्या वेळाने
इरणारच आहे, वरतु औषधपाणी केला-
शिवाय झाला मरू देथे बरोबर होईल का?”

“बरोबर आहे तुझे म्हणणे तुला काही
औषधी वनस्पतींची माहिती असेल तर
कर औषध पाणी. मी ही गोष्ट पार
विसरून गेल्ये होतो.” शिखीमुख म्हणाला.
वृश्चिक नायकाच्या आज्ञेने त्याचे
अनुयायी लाडीतून काही वनस्पती घेऊन
आले आणि त्या दाहून पुजाऱ्याच्या पायांना
बांधू लागले. पण पुजारी त्यांना औषध
लाऊ देईना. म्हणाला-“मला ऐकायला
कायला पाळणा बांधून त्यात वसवून ठेवा.”

त्यानंतर नम्रपणे तो पुन्हा म्हणाला-
“आता आगस्ते चार दिवसांपेक्षा आत

विवश मी जनेनले नाटल नाही. तोपर्वत
तुम्ही पडके देऊळ खोचून काढा. मी
शिखिलेदवरीचे दर्शन करून प्राण सोडीन.”

मरणासन्न व्यक्तीची इच्छा पुढी करणे
आपले कर्तव्य आहे, असे समजून शिखीमुख
व विक्रमने तशी व्यवस्था करण्यास वृश्चिक
अनुयायांना सांगितले. त्यांनी पुजाऱ्याच्या
पायाला औषधी वनस्पती लावून बर वट्टी
बांधली आणि जवळच्या एका झाडाला
एक जुजुकी पाळणा टांगून त्याला त्यात
वसविले.

त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत सर्वांनी
मिळून पडक्या देवळाच्या शिखराच्या आजू-

बाजूची झाडे झुरले तोडून झाडा व पानांच्या झोपट्या बांधून तयार केला. त्या दिवशी रातभर झोपाळाच शोष लागली नाही. कारण रातभर हत्तीच्या आणि रानटी रानाड्यांच्या जोरड्यांचा आवाज ऐकू येत होता. झोपट्यांच्या चारी बाजूला सेकौटपा पेटवून व मोठा जाळ कचरा त्यांनी रात्र फोडीवशी पालविली.

सुसऱ्या दिवशी सुर्वेक होताना घननि वेळांचे दोरखंड तयार केले आणि थोडथोडे घनच व पिंडा बांधून बाजूला छारण्याचे काम सुरू केले. त्यांच्या कामात मधून मधून हत्ती विघ्न घालीत होते. त्यांना ठक बघीरे बाजवून काढ मोटे कंकून व आरडा बोरडा कचरा ते पळवीत पण होते. सुर्वेक होईपर्यंत त्यांच्या कामात असे मोठे विघ्न आले नाही. धिमीमुसने त्या दिवसाचे काम बांधवून घननि बांधली प्यावनी तयारी करायला सांगिले. ठीक त्याच वेळी

त्यांच्या चारी बाजूच्या उंचवट्यावर त्यांचा चार हत्ती दिसले. त्यांच्या पाठीवर एकेक विघ्नधारी भक्कर वेच वारण करून बसलेला होता.

धिमीमुस आणि विक्रमकेतरीने बापत्या अनुयायांना बाबत केले. सर्व हत्तींवर वेळून कज्ज उभे राहिले. पण हत्तीवर बसलेले लोक ओरडून म्हणाले—“तुम्ही सर्व बाहोत तेथेच उभे रहा. एक पाऊल देखील पुढे टाकलेत तर कामच्या पाठीमागे राहण हत्तींवर आगली कपोरी तयार उभे जाईल. तुम्ही कोणी पळण्याचा प्रयत्न केलेत तर तुमचा जीव बांध्यात पडेल हे विश्वरू तका.”

धिमीमुस व विक्रमकेतरीने, आतां पुढे काय जसा प्रत्यक्षां वृत्तिक नायकाकडे पाहिले. ते दोघे आपापली हत्यारे लावून विघ्नधारी कपोरी उभे होते तिफडे निघाले. (बाप)

विघ्न धनधन

विघ्नधारिणाने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेल, प्रेत लांबावर काढून घेतले व रमणात्याच्या दिशेने मोतपचे नाल जावला. तेव्हा घेतोत बलनेला वेताळ खाळा म्हाणाला—“राजा! तू जवेली या मध्यरात्रीच्या सुमारास इतके कष्ट कां करतो आहेस, हे मला कळत नाही. पण मला श्याल आचक्ये वाटत नाही. कारण काही लोकांच्या बाबध्याचा काही प्रवेच नसतो. त्यांचे एक उदाहरण म्हणून बी तुला सध्या नावाचे एका तब्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

हत्थाला कोणी जवळच्या नास्ताले नव्हते. वृक्षकुलात विघ्नध्यात संरक्षण तो आपले जन्मस्थान विघ्नध या गारी निघाला. तेथे लज्ज करून रहावे व काहीतरी उद्योग-धंदा करवा, असा त्याने विचार केला.

वेताळाच्या गोष्टी

पाहून तरुणने आपले तोंड फिरविले. त्याला ते घुगित दृश्य पाहतेना.

एक रानटी बातीचा मनुष्य एका काळीने सांपाला दाबून ठेवून मधूनमधून त्याला मारीत होता आणि पुन्हा सापाला सोडून देत होता. साप थोडे अंतर चालून गेला की पुन्हा काळीच्या टोकासार्या त्याला धरून पुन्हा मारीत होता. त्याचा तो क्रूर खेळ पाहून लोकांना गंमत आटत होती आणि सर्वे टाळसा वाजवून हसत होते.

परंतु तरुणला त्या रानटी मनुष्याचा तो क्रूर खेळ पाहून राग आला. तरी तरुणने स्वतःचा राग धोडा आवरून त्याला विचारले—“काय रे तू हा साप विकायला तयार आहेस का?”

त्या रानटी मनुष्याने तरुणकडे चकित होऊन पाहिले आणि थट्टेने विचारले—“हा ब्रह्मचारी कोण आहे? हा त्रास विकत घेणार आहे, म्हणे!”

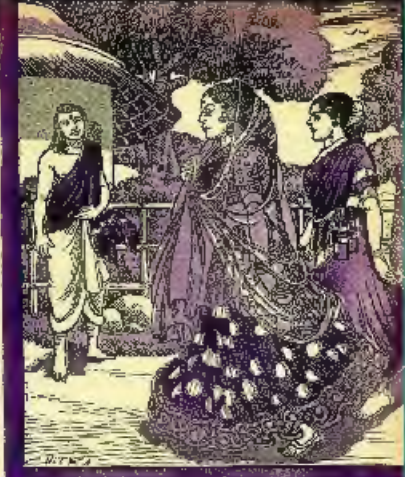
तरुणने जमळचे काही पैसे त्या जंगली माणसासमोर फेकले. त्याने ते पैसे उचलून घेतले आणि तरुणला म्हणाला—“या सांपाशी तुला खेळायचे आहे का, तर घे. खेळ!” असे म्हणत त्याने सापाची मुंडी धरली आणि तरुणला देत म्हणाला—“घर, हा घे साप.”

बांदोबा

सापाकडून रूपा दाखवून तो स्वतः लोकांच्या डुप्टीने पूर्ण उरला की काय, असे थोडा वेळ तरुणाला वाटले. याशिवाय त्याच्या जवळ जे चार पैसे होते ते त्या जंगली माणसाला त्याने देऊन टाकले होते. म्हणून तो काही खेळत्याशिवाय सापाला घेऊन तेथून निघून गेला. तरुणच्या हातून सुटल्याबरोबर साप झुडपात निघून गेला.

तो साप म्हणजे एक नागकन्या होती. कोणत्या तरी कारणास्तव नागराजाने तिला शिक्षा केली होती. म्हणून तिला जमिनीवर सरपटत चालावे लागत होते. शिक्षेचा अवधी संपल्यावर ही नागकन्या आपल्या घरी परत गेली. नागकन्येच्या बापाला मुलीकडून तरुणने तिचा जीव कसा वांचविला हे कळले. तो तिला म्हणाला—“मुली! त्या तरुण मुलाने तुझा जीव वांचवून तुझ्यावर जो उपकार केला आहे त्या उपकाराची फेड करावयाची झाली तर तुला मूलोक्त जावे लागेल.”

“मी त्या तरुण युवकाशी लग्न करून आयुष्यभर त्याची सेवा करण्याचे ठरविले आहे.” नागकन्या आपल्या बापाला म्हणाली. ते कळल्यावर तिच्या बापाने तिच्याबरोबर एका दासीला पाठवून तिला आनंदाने निरोप

दिला. दोघी विवाह समरी येऊन पोचल्या. तरुणला नागकन्या भेटली. तरुणने तिच्याशी विवाह करून घेण्यास कबूल केले.

नागकन्येने आपले नाव रूपवती असे ठेवून घेतले. दोघांचा विवाह झाला. रूपवतीचे सौंदर्य तिच्या नावाला सार्जेस असेच होते. तिच्याबरोबर तरुणाचा संसार सुखाचा झाला कित्येक वर्षे तिच्या बहुवासात तो राहला तरी रूपवतीच्या रूपात काहीच बदल झाला नाही, या गोष्टीचे त्याला आश्चर्य वाटे.

रूपवतीची दासी रूपवतीबरोबरच, तिचे लग्न झाल्यावरदेखील, कां कोणास ठाऊक, रहात असे.

बांदोबा

एक दिवशी चामुंडीच्या पुताऱ्याने रूपवतीला पाहिले तो एक मांत्रिक होता. त्याने रूपवतीला पाहल्याबरोबर ती एक नागकन्या असल्याचे ओळखले. म्हणून तो एक दिवशी तक्षणा आपल्या बरोबर बाहेर होलाचून येऊन येला आणि म्हणाला—

“मुला, तू एका नागकन्येशी विवाह केला आहेस, तुला हे कळले नाहीसे दिसते. पण हा विवाह झाला कसा?”

तक्षणा ते ऐकून डोऱ्यावर नीज पडल्यासारखे वाटले म्हणाला—“गुरुजी! तुम्ही माझी सद्वा तर करीत नाही? तुम्ही म्हणता हे सर्व सारे आहे का?”

चंद्रोपा

“मुला! मी तुम्ही अशी सद्वा कां करीन? तू एक सुशिक्षित मुलगा आहेस, तरी ती एक मानव स्त्री नाही हे तुझ्या लक्षात कसे काय नाही आले याचेच मला आश्चर्य वाटत आहे. पुजारी म्हणाला

ते ऐकल्यावर मात्र तक्षणाच्या हृदयाचा थरकाप उजाला त्याने अनक वेळा ऐकले होते, नागलोक विनाकारण मानव जातीशी आपला संबंध जोडीत नाहीत. म्हणून तो कुज्याच्याला म्हणाला “गुरुजी! आता मी घरीच जात नाही मला देवळातच तुमच्या बरोबर रहायला परवानगी द्या

“ठीक! तुणं तू एवढेच कर. पुढे काय करावयाचे हे तंतर ठरवू” असे सांगून पुजारी तक्षणा आपल्या बरोबर चामुंडी टंकाडीवर येऊन गेले

पत्नी घरी परतत न आलेला पाहून रूपवती शोधून गेली, ही आपल्या घासोबरोबर पतीच्या शोधार्थ निघाली. शेवटी तिचा पती चामुंडी पर्वतावर गेला असल्याचे तिला कळले तेव्हा ती पतीच्या शोधार्थ डोंगर चढू लागली. ऊन कडक पडले होते तरी तिकडे दुर्लक्ष करत ती डोंगर चढून गेली तिने पुजाराच्या घरी जाऊन, पतीला

भेटायला व त्याला घरी येऊन जायला ही आली असल्याने सांगितले.

पुजारी तिला म्हणाला—“गुरुजी! तू आता भगवत्का पतीचा मोह सोड. त्याची व तुम्ही भेट या जन्मात तरी शक्य नाही”

रूपवतीच्या तोंडावाटे एक शब्ददेखील बाहेर पडला नाही ती मान खाली करून आपल्या दासीबरोबर पायऱ्या उतरू लागली.

आज उमा राहून तक्षणा तिला पहात होते

रूपवती आपल्या दासीबरोबर डोंगर उतरून खाली गेली आणि एका झाडाच्या सावलीत बसून रडू लागली त्याच वेळी कोणीतरी घाबत तिकडे येत असल्याचा

आवाज स्थाना ऐकू आला, दोघींनी माना वर करून कोण येत आहे, पाहिले. तो तक्षणा होता तक्षणा, धावत आल्याने जवळ पोचल्यावर बापा टाकीत उभा राहला कोणी पाहिले तर काय म्हणेल वाचा बांडा देखील विचार मनात आणून न देता त्याने आपल्या बायकोला रडतच मिठी मारली

त्यानंतर तिथे प्रती परतले. त्यांचे पुढील आयुष्य आपणांचे झाले न तंसार सुखाचा झाला

येथवर चोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! तक्षणाचा या विलक्षण वागण्याचा अर्थ काय? त्याची बायको नागजातीची

आहे हे कळण्यावर त्याने विला दाकण्याचे ठरविले होते नाही का? स्वयंपत्ती त्याचे सोब काडीत डोंगरावर आली तेव्हादेखील तो आली असल्याचे माहीत असून तो समोर आला नाही आणि आता एकाएकी त्याचे मन कसे काय बदलले कळत नाही या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या बोव्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागतील ”

ते एकून् विक्रमादित्यं मृणाला-” तरुण
ह्य सामान्यं मनुष्यं नसन्नं ततः त्याचा
स्वभाव मात्र सामान्य माणसासारखाच होता
रानटी माणसाच्या हातातून सापाला बाच-
विण्याची इच्छा सामान्य माणसात अंशेनेच
शक्य नाही. परंतु ते काम केल्यावर त्याला
त्या जागल्या कामाबद्दल लोकरुह्याची
मीती वाटली त्याच प्रमाणे त्याची बायको
गाणजातीची आहे हे कळल्यावरदेखील

त्याचा स्वभाव सामान्य माणसासारखाच असल्याचे प्रत्यक्षात आले परंतु त्याची बापको त्याचा शोध काहीत डोंगर चढून गेलेली पाहून आणि तिला आपण न भेटल्यामुळे तिला झालेले दुःख पाहून आणि ती जरा मुळा न रागवता परत गेलेली पाहून सहजमधील सामान्य माणसाहून तिराळा मनुष्य जागा झाला. रूपवती फक्त नांग-आरीच्या शरीसारखी दागली असते तर तिने तरुणला कधीच सोडले असते तिने त्याच्यावर सुब उलावळा असता परंतु तरुणला त्याच्या बायकोच्या सुखभावाची व सुसंगीतपणाची पारख पटल्यावर त्याचा विचार बदलला त्यात आश्चर्य वाटण्या-सारखे काहीच नाही

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच
वेताळ झेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा
झाडांमि जाऊन लाकडां लायला

(कल्पित)

एका गावी हणमंत नावाचा एक मनुष्य
 रहात असे तो स्वभावात अगदी म्हणजे
 अगदी थोडा होता. त्याचे खून झाले
 नव्हते. जहानसहान काम करून तो
 आपले पोट भरी. त्याची शरीरयष्टी
 बळकट होती.

एकदो रात्री हूनमत्त जवणखान जादोपुन खातेवर पडल्या पडल्या आकाशाकडे पाहू लागला. ह्यांची मनात एक भयंकर कल्पना आली—'लोक म्हणतात की हे नाकाश म्हणजे देशांनी या जगातल्या लोकांसाठी बांधलेला एक मोठा मांडव आहे पर्येक मांडवाला खाव किंवा खुंद असवात, पण इतक्या मोठ्या मांडवाला एकदेखील खुंद नाही हे कसे काय? एका-एकी हे आकाश आपल्या डोक्यावर कोमळले तर?'

तो विज्ञान यन्त्र आख्याबरोबर ह्णमंत
दक्कल्यासारखां उठून खाटेवर बसला.

वाकाश कोसळले तर आपण त्याच्या खाली चिरडून मरणास हुणमत घावत सुटला आणि गावाबाहेर येऊन उभा राहला. थाला एक मोठे वडाचे झाड दिसले. त्या झाडाला पारण्या होत्या व त्या जमिनीला टकल्या होत्या. तो त्या झाडाखाली येऊन बसला. त्याला जाटले की आता आकाश कोसळले तरी वडाला ते खडून राहिल. तो रात्रभर त्या झाडाखाली बसून राहला.

उड़ाइत्यावर ही गावात परतला त्याला जो जो मेटलह, त्या अर्थकाळा त्याने विचारले—“काय हो! प्रत्येक लव्हान मोठ्या मांडवाला खुद असतत तर आकाशाच्या इतक्या मोठ्या मांडवाला किती तरी खुद असले पाहिजेत नाही का? पण एकदेखील नाही, आकाश कोसळले तर आपण त्याच्या झाली चिरडून मरून जाऊ! म्हणून आकाश नाही अशा जागी आपण जाऊ या.”

“अरे, याचे तर डोकं फिरत्यासारखं विसरत आहे!” सधे असे म्हणत ‘हनु’ लागले काहीनी त्याला वेड्यात काढले. थरतु हणमंतने त्या सर्वांना वेड्यात काढले. यांना आपल्या जिवाची पर्वा नाही. पांचपाशी काय बोलायचे? आपण मात्र आकाश नसेल अशा जागी जाऊन रहायचे, जसे मनाशी ठरवून हणमंत आपल्या रावाटून निघाला. वाटेत त्याला एक दोघे जण भेटले त्यांना त्याने त्याला वाटत असलेल्या भीतीची गोष्ट सांगितली. ‘या मागसाचे डोकं नक्कांभ फिरलं असावे.’ असे मनातल्या मनात म्हणत दोघे पुढे निघून गेले.

ही सामान्य गोष्ट या लोकाना वाटू नये, या भीष्मीबद्दल आश्चर्य करीत हणमंत पुढे निघून गेला बराच वेळ चालत राहला तरी एक जंगल संपले नाही. हणमंतने बर मान करून पाहिले त्याला झाडांच्या बऱ्या बाजूला आकाश दिसले त्याने मनात विचार केला की आकाश दिसणार नाही मसा जागीच गेले पाहिजे आणि त्याप्रमाणे तो थांबला नाही, चालत राहला. काळोख पडेपर्यंत तो चालत राहला. रात्रभर एका झाडाखाली राहण्याचे त्याने ठरविले कारण आकाश पडलं तरी झाडावर ते अवकून राहील असे त्याला

वाटल त्या झाडाखाली एक मनुष्य ठोठे मिटून बसलेला होता. हणमंत आल्याचा आवाज ऐकून त्या माणसाने ठोठे उचकून पाहिले तो एक योगी पुरुष होता. हणमंतने त्याला विचारले-“काय हो, आकाश डोक्यावर कोसळू नये म्हणून का तुम्ही या झाडाखाली बसला आहात?” हा कोणीतरी वेडापीर दिसतो आहे, हे समजाने ओळखले. त्याने रिमंत करून विचारले-“आकाश कां कोसळेल रे?” “लहानात लहान मांडवाला देखील चार चाव किना खुट असतात मग हे एवढे मोठे आकाश खाव व खुट काही नसता

किती दिवस अशाची लोबत राहील?” हणमंतने विचारले. “जोहो! जस्तं म्हणतोत होय? अरे मुला, आकाशाला खावसुट नाहीत असे कोण म्हणतो? आहेत की नाहीत हे मी तुला सकाळी सांगेन बाठा तू स्वस्थपणे झोप.” योगी म्हणाला. योगीबुवा म्हणाले ते साम्य करून हणमंत निविचतपणे रात्रभर झोपला उजाडल्यावर योगीबुवांनी हणमंतला जागे केले व म्हणाले “मुला! तू वाक्याला खावसुट नाहीत असे म्हणाला होतास नाही का? तुम्ही शंका दूर करण्यासाठी मी एक

गोष्ट सांगतो तसे कर. ह्या सरळ गळास म्हणजे तुला एक गाव लागेल त्या गावात ओळी प्रत्येक बरासमोर उभा रहा घर मात्सकाचा पोटावर शिब्या ते आणि त्याच्या कडून भीक मागून आण."

हणमत योगीबुवांनी सांगितल्याप्रमाणे गावात जाऊन प्रत्येक बरासमोर उभा राहून घर घालकाल शिब्या देऊ लागला. शीकराकारांनी यऊन त्याला खूप बडविल व हाकलून लावले. कोणी त्याला भीक घातली नाही तो अगदी निराश झाला. अगदी शेवटचे घर असे मनाची ठरवून तो एका बरासमोर जाऊन ओरडू लागला. पण आतून कोणीच बाहेर आले नाही. हणमतने शिब्यांचा माडिसार सुरू केला.

हणक्यात एक वाई मूठभर तोंडून घऊन घावल वावत बाहेर आली आणि म्हणाली - 'होय र बाबा! उशीर झाला सला बाहेर घायला. ही व भीक.' असे सांगून तिन

ओजळीत जाणलले तडूळ हणमतच्या ओळीत टाकले आणि घरात निघून गेली. हणमतला फारच आश्चर्य वाटले. तो ते तोंडून घऊन जंगलात परत आला आणि योगीबुवांचा ओ घडले ते सांगितले.

योगीबुवा स्मित करून म्हणाले - "पाहिलेस? तु शिब्या विल्यास तरी त्या वाईने तुला येक घातली' असे लोक हजारात, नाही लाखात जरी एकदोघ निघाले तरी पुरे असेच लोक आकाशाला धरून जसे राहणारे खुट होत. मांडवाला चार किंवा सहाच खुट असतात, पण आकाशाला असे अनंक खुट असतात. म्हणूनच आकाश बोस्यावर कोसळत नाही. योगी म्हणाला ते हणमतला समजले असावे त्याने त्या योगीबुवांना नमस्कार केला व त्याचे आभार घालून त्याच्याच बरोबर त्याची व जगाची सेवा करण्यासाठी जंगलातच राहू लागला.

लवड

एका गावी दोघे लबाड रहात असत. एकाचे नाव वक्रबुद्धी होते व दुसऱ्याचे बुवुंदी. शेणे लीगांना फसवीत. तेन त्यांना पदर निवाहाचा बंदा होता. दोघे प्रवासाला निघाले वाटेत श्री गावे लागत त्या साघात फसवेगिरी करून ते पैस मिळवीत व पुढे निघून जात ते एका गावी यऊन पोचले त्यांना शंतात एकच एक बैल चरत असलेला दिसला त्यांनी त्या बैलाला हावून नेऊन दुसऱ्या एका गावी बायून ठेवले आणि गावातल्या धर्मशाळेत यऊन वयले थोड्या वेळाने बुवुंदी गावात निघून गेला.

बैल नाहीसा झाल्याचे बैलाच्या मालकाला कळले तो बैलाच्या शोधार्थ निघाला त्याने त्याच्या बैलाला कोणी राहिला का विचारले. हळू हळू त्याच्या चारीबाजूला लोकांची गर्दी जमा आली. त्याच वेळी

बुवुंदी तेथे आला व म्हणाला - 'अहो, धर्मशाळेत माझे पुरु ज्योतिषाचार्य उतरले आहेत त्यांना राजन जिवारा, ते तुमची वस्तु कोठे आहे, बरोबर सांगतील.'

ते ऐकून बैलाच्या मालकाला बैल पायल्यासारखे वाटले तो इतर गावकऱ्यांबरोबर धर्मशाळेत गेला वक्रबुद्धीने शान्तपणे सर्व ऐकून यंतले व पेटीतून ताडपणे काढून पाहिली, बोट मोजली आणि शेळे मिटून माठी बैल वसत्यानंतर बैलाच्या मालकाला म्हणाला - "धर्मशाळेच्या उत्तरे-कडे गेलास तर तुला विचेचे एक उंच झाड दिसेल. तेथून डाव्या हाताला वळलास की एका जांभ्याचे झाड लागेल. तेथेच जवळपास कोठे तरी तुला तुझा बैल नक्की मिळेल." बैलाच्या मालकाबरोबर बुवुंदी व इतर लोक निघाले. वक्रबुद्धीने सांगितल्या जागी बैल मिळाला. आपल्या मुकला

वक्रवुद्धी थोडा वेळ चर्कित होऊन पाहू लागला. पण तो अस्ताव होता. म्हणाला— ही वेळ वर्ज्य आहे. या वेळी ज्योतिष सांगणे कठीण. मी पंचांग वरीर काही पाहू शकत नाही. म्हणून तुम्ही उद्यां सकाळी या मी कोणी चोरी केली व चोरीच माल कोठे मिळेल सर्व सांगतो. म्हणून पाटीलद्वय निघून गेले.

त्यानंतर दोघां लबाडांनी परस्पर सल्ला घेतला. हुबुद्धी म्हणाला—‘मित्रा! या गप्पातून पण कायला पाहिजे.’

‘होय रे, पण आतांच निघालो तर लोकांना कळेल. मध्य रात्र उलटून येण्यावर जाऊ.’ वक्रवुद्धी म्हणाला.

तिकडे पाटलाने थरी पोचल्यावर ज्योतिषीद्वयांनी चोरीचा पत्ता ठावून देण्याचे कडूच केल्याचे सांगितले आणि म्हणाला—‘उद्यां सकाळपर्यंत डबी नक्कीच परत येईल.’

पाटलाकडे प्रारब्ध नावाचा एक तोंकर राहात असे. त्यानेच ती डबी चोरली होती. ज्योतिषी म्हणाला ते ऐकून त्याच्या छातीत धडकीच भरली. त्या दिवशी रात्री ती घरीशालेच्या आवऱ्या फिरेत फिरत निघाला व ते दोघे लबाड

आपल्या झोलात काप बाळवत हात ह

शिवकीला काढ लावून पैकू कागला

‘आपण तेव्हाच निघून जायला पाहिजे होतं काळोखात चोरांसारखे पळून जाणे मला नाही आवडत’ हुबुद्धी म्हणाला

‘अरे ‘प्रारब्ध’ आहे, हे ‘प्रारब्ध’! अणखी कोणाला नाचं ठवण्यात काय अर्थ आहे? वक्रवुद्धी म्हणाला

नोकऱ्याला इतर गोष्टी स्पष्ट ऐकू आल्या नाहीत ‘प्रारब्ध’ शब्द त्याला लान ऐकू आला. तो थर थर कापू लागला तो

दोघां लबाडांच्या खोलीत जाऊन त्यांचे पाव घसत म्हणाला ‘मला जीवदान द्या

मीच चोरली होती पानाची डबी. मला लांकाती सणायवरून इतर नोकरांबरोबर खूप मारलं होते. पण मी चोरी कबुल केली नाही पण आता तुम्ही मला पकडवून देण्यापेक्षा माझ्या घन्याला ती डबी कोठं आहे हे सांगा. मी डबी कोठे ठेवली आहे ते साक्षात्कृत मला जीवदान द्या’

‘अस्सं! सांग तर!’ वक्रवुद्धी म्हणाला.

प्रारब्धने पानाची डबी त्याने कोठे घुसून ठेवली होती ते सांगितले आणि निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी उजाडताच पाटील बुवांनी येऊन विचारले तेव्हा वक्रवुद्धी म्हणाला ‘तुमची पानांची डबी एका

आनी पुरून ठंबलेली आहे. स्मशानातल्या छतरीच्या पायऱ्यांजवळ खणून पहा.”

पाटलाने लग्न स्मशानातल्या छतरीच्या पायऱ्यांजवळ खणून पाहिले तर तेथे त्याला ती डबी सापडली. त्याने खुश होऊन ज्योतिष्मताला शाबर काय ब्रक्षिप्त दिल व त्या दिवशी रात्री त्या दोघां भांगट्यांच्या सात्कारार्थ एक मेजवानी ठेवली.

सर्व जेवायला बसले असता राजाच्या एका अधिकाऱ्याने पाटलाला राजाचा निरोप पोचता केला. तो असा तीन दिवसांपूर्वी राजधानीच्या बारास सात घांटापरी भळवले येऊन पोचली त्यावर फार मूल्यवान वस्तू

आहेत. गलबतीच्या सालकाने राजाजवळ एक पैज लावली होती. गलबतीच्या सालका जवळ एक लोखंडी डबी आहे. ती डबी उबल्याशिवाय डबीत काय आहे हे रानाने सांगितले तर सालासकट सर्व गलबते राजाला मिळतील पण राजा सांगू शकला नाही तर राबान बापले सर्व राज्य गलबतीच्या सालकाला दिल पाहिजे.

राजाच्या दरबारात पुष्कळ ज्योतिषी होते. त्याशिवाय सर्व गलबते सालासकट कुकटात मिळत आहेत, तेव्हा राजाचे मन कोणाचा बळी पडले म्हणून राजा त्या पैजेला तयार झाला परंतु राजाच्या ज्योतिष्यांनी अर्ध्या पैजेच्या अटी एकल्या तेव्हा त्यांच्या तोंडचे पाणीच उडाले ते म्हणाले. आम्ही बर्तमान, भूत, भविष्य काहीही सांगू शकतो पण एका बंद पेटीत काय आहे हे नाही सांगता येणार आहे. राजा एकंदर बरा विवसांचा अवधी होता म्हणून राजाला आपले राज्य हाताने जाणार असे वाटू लागले म्हणून त्याने राज्यत्याग करून पाटलाकडे निरोप पाठविला की त्याच्याकडे जी कोणी ज्योतिषी असेल त्याला घेऊन येणे त्या प्रमाणे राजाच्या अधिकाऱ्याने राजधानीच्या वेळी पाटलाला

कोणी ज्योतिषी आहे का विचारताच त्याने वक्रबुद्धीचा विचारले आणि भाहलाजाने दोघां लबाडाना पाटलाबरोबर राजधानीत जावे लागले.

राजधानीत दोघांचे आदरातिथ्य राजासो आदाने झाले. पैजेचा अवधी संपायला एकदा राज उरली होती. दुसऱ्या दिवशी राजाने उत्तर सांगितले नाही तर त्याचे राज्य जागार हे निश्चित होते ज्योतिष्यांनी बंद उडतील काय वाहे हे बरोबर सांगितले नाही तर दोघांची डोकी उडविण्यास राजाने आज्ञा करून ठेवली होती म्हणून दुर्बुद्धी आपल्या मित्राला म्हणाला—‘मित्रा! रात्रीच्या रात्री सर्वांची नजर चुकवून पाह काढता पाहिजे’

अरे पण पळून जाणे शक्य आहे का आपल्याला? राजाचे मोकर आपल्याला हुडकून काडतीलच आणि आपल्याला कुठ्या सांजरासारखे मरावे लागेल या पेक्षा आपण समुद्रात उडी टाकून जितका वेळ पोहोता येईल, पोहोत राहू. नंतर जरुसमाची हो आहेच” वक्रबुद्धी म्हणाला.

असा विचार करून दोघां काळोख पडल्यावर समुद्रकाठी गेले. समुद्रात पोहोत पुढे जाऊ लागले. थोड्या अंतरावर गलबते

अभी हाती एका गलबतीत कोणी बोकल असल्याचा आवाज ऐकून दोघां कानोसा घेत तेथेच गलबतीच्या घळेत उभे राहले.

एका मुलीचा आवाज होता—‘बाजोदा! सांगा न! त्या पालडी डबीत काय आहे?’ ‘पोरी! तुला ग काय करायचे आहे? जाऊन शोप करी!’ गलबतीचा मालक आपल्या नातीला म्हणाला.

पेटीत काय आहे हे सांगितलेत तरच मी सापेन नाही तर नाही सापणार मुलीने हुटके धरला.

‘अग! उजाडल्यावर मी तुला पेटीत उघडून दाखविता सूच पहा, आस काय

आहे ते." आशा तिथी समजत घालीत होता. पण मुलगी हट्टालाच पेटली तेव्हा आज्ञा म्हणाला-"अग त्या लोखंडी पेटीत आणखी एक पितळी डबी आहे. पितळी डबीत एक चांदीची डबी आहे चांदीच्या डबीत एक सोन्याची डबी आहे आणि त्या डबीत अत्तराची बाटली आहे कळल ना?" आता स्वस्थ जाऊन झोप कशी!" मुलगी ते ऐकल्यावर जाऊन झोपली.

कोणा लबाडांनी पण ते सर्व ऐकून घेतल आणि थोडोच परत किनाऱ्यावर मॅकन आपल्या खोलीत रात्र भर स्वस्थ झोपले उजाडताच त्यांनी लोखंडी डबीचे गुपित राजाला सांगितले गलबताच्या व्यापाऱ्याला पेश झाल्याबद्दल सर्व गलबते राजाला छावी लागली

राजाने दक्रबुद्धीला आपल्या सर्व ज्योतिष्यांचा प्रमुख म्हणून नेमले. परंतु दोघां लबाबांना ते पद आवडले नाही. कारण

कधी न कधी तरी त्यांचा रहस्यस्फोट होणार हे त्यांना माहीत होते. म्हणून त्यांनी एक युक्ती केली

त्या दिवशी रात्री दक्रबुद्धी राधाजवळ बोलत उभा असता दुर्बुद्धी रडत रडत आला व म्हणाला-"गुरुवर्य! आपले घर जळलं हो! ज्योतिषशास्त्रावरचे सर्व ग्रंथ जळून त्यांची राखरांगाळी झाली" असे सांगित त्याने आपले हात दाखविले. हात पोळले होते

"म्हणजे माझे सर्वस्वच भस्म की! आता मी ज्योतिष शास्त्र काय सांगणार?" दक्रबुद्धी दुःख शाल्याचे दाखवून मान झाली करून बसून राहला.

"तुम्ही दोघे काळजी कां करता? मी तुम्हाला दोघांना दुसऱ्या भांगल्या हुद्द्यावर नेमतो." रक्षा म्हणाला. त्यांची ती मुक्ती यशस्वी झाली व दोघांनी राजदरबारी पोड्या हुद्द्यावर कित्येक वर्षे मजेत काढली.

धूर्त महात्मा शी

[२]

दिल्लेला मुफी फकीरणीचा वेष बदलून एका दासीचा वेष धारण केला आणि आपल्या जातुर्खाने बगदाद शहरात गोंयला उडवून येण्यासाठी बराबाहेर पडली

एका गल्लीच्या टोकापलीकडे जाऊन तिने एकदा चारो बाजूला नजर फिरवून पाहली तेव्हा तिला एका घरात नाच माण बालू वस्त्याचे दिसले दिव्यांच्या उजेडान ते घर जास्तच शांभित दिसत होते घराच्या उमरड्यात एक स्त्री एका मुलाला कडवर घेऊन खळबेत लयी होती. मुलाच्या अंगाखांद्यावर जरीचे मूल्यावान कपडे व हिच्या माणकांनी मळमळेले सोन्याचे दागिन होते ते घर बगदादच्या सर्वात मोठ्या व्यापाऱ्याचे होते. व्यापाऱ्याची बायको अतिशयस्कार करण्यात मग्न होती मुलगा

रडत होता म्हणून तिने आपल्या दासीला मुलाला खेळवायला बाहेर पाठवून दिले होते या सर्व गोष्टी दिलेलाने दासीला निचाकन तिच्याकडून काढून घेतल्या आणि त्या मुलाच्या अंगावरचे सर्व दागिने व कपडे लुबाडून न्यायचे मनाशी ठरविले

दिलेला दासीला एक छोटे माण सोन्याचे म्हणून सांगून देत म्हणाली-"तुसची जुनी दासी मुलतानाने भाळकणीला सलाम सांगायला पाठविले आहे मला. जरा बात जाऊन सांगून येतेस का?"

ती दासी माणे कनवठीला ठेवून म्हणाली-"सुत्ताला थंऊन बात घेले तर मुलगा आईला पाहून रडू लागणं"

मी पाहते मुलाला, तू जाऊन बात सांगून ये" दिलेला म्हणाली.

दाली घरात गेल्यावर दिलेला मुलाला चंऊन एका निजंन स्वामी गेली त्याच्या अंगाखांबावरचे कपडे व दागिने काढून एका फडक्यात बांधून घेतले आणि मुलाला घंऊन हिच्याच्या व्यापाऱ्याकडे गेली त्या व्यापाऱ्याने मुलाला ओळखून व दिलेला विचारले—“काय पाहिजे व तुम्हा मालकिणीला? दुधे मुलाला घंऊन कधी काय आलीस? म्हणून विचारतो

“मालकिणीच्या मोठ्या मुलीच्या खनाच्या गोष्टी बालू आहेत मुलाकडेची मंडळी आली आहेत मुलीला पाहण्याला म्हणून बिलवरांच्या दोन जोड्या, पैजण

हिच्याच्या कुड्या आणि एक तोण्याचा कंवर पट्टा बागून आणायला मालकिणीने पाठविले आहे सर्व मिळून एक हजार दीनारातून त्याची किंमत कमी असता कामा नये मी वस्तू मालकिणीला नेऊन दाखविते पसंत पडतील त्या ठेवून घेतील, बाकी मी परत आणून देईन मी लवकर जाऊन येते तापर्यंत मुलाला बंधेच ठेवून जाते” खिलेला म्हणाली

“मुलाला पंच केवळ जायची गरजच काय? तसा तो राहला म्हणून हरकतपण नाही’ असे तो व्यापारी तिला म्हणाला आणि तिनं मागितलंका सर्व वस्तू तिला दिल्या दिलेला त्या सर्व वस्तू चंऊन आपल्या घरी घेऊन गेली

तिकडे व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाच्या घरी मुलगा हरवल्यामुळे खळखळ उडून गेली त्याची बायको ओरडत जमिनीवर लोळत होती पुष्कळ शोक केल्यावर मुलगा जव्हेच्याच्या दुकानात मिळाला

व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाने जव्हेच्याला वृष सादले व म्हणाला: मुलाच्या भगावरचे कपडे आणि दागिने कोठे आहेत रे लबाडा? तुला तुझ्यात पाठवीन तेव्हा माझ्या घनाचे समाधान होईल”

खांदोखा

३५

अहो पण, मी काम केलं? मी एक हजार दीनार किमतीचे दागिने तुमच्या घरी बरोबर पाठविले तिनंच तुमच्या मुलाला येथे ठेवून दिले होते. त्याला आता मी काय करू?’ जव्हेरी म्हणाला

जव्हेच्याला कोणीतरी घोका दिल्याचे बऱ्याच वेळाने व्यापाऱ्याच्या लक्षात आले. ते आपसात बोलत असता विलंबाते पूर्वी ज्या तिघांना फसविले होते ते तिचे तेथे तिचा शोध काढीत आले तेव्हा एकाच म्हातारोने सर्वांना ठगविल्याचे कळले “त्या कुटू म्हातारीची कागली लोड मोडल्या- शिवाय मला पैस पडणार नाही” असे व्यापाऱ्यांचा प्रमुख म्हणाला

“त्या म्हातारीला पकडायला मी पण बरोबर येतो” जव्हेरी म्हणाला सर्वांनी विचार करून निरनिराळ्या दिशेने जाऊन म्हातारीला शोभत जायचे आणि हज मसूद शोभक न्हाव्याच्या दुकानाजवळ भेटायचे करले दुपारच्या सुमारास त्या तरुण गाढव- बाल्याला हज मसूदच्या दुकानाकडे जात असता दिलेला दिसली तिचा वेष पाळलेला होता तरी त्यात तिला ओळखले आणि म्हणाला—‘ए म्हातारे! आता कमी मुटूनेस माझ्या हातून, पाहतो”

“अरे मुला! तु माझ्यावर कोणाचा राग काढतो आहेस?” म्हातारीने त्याला ओळखले नसल्याचे सोंग केले

‘पहिल्याने मासं गाढव फोडे आहे मांग!’ गाढववाला म्हणाला

‘कोणावर ओरडतास रे? मला काय करायचे आहे तुझं गाढव?’ मी त्याला मसूद न्हाव्याकडे बांधून ठेवले आहे बल माझ्याबरोबर अन् घंऊन जा आपले गाढव’ दिलेला म्हणाली

दोघे न्हाव्याच्या दुकानात पोचले त्या गाढववाल्याला बाहेर उभा करून दिलेला न्हाव्याच्या दुकानात गेली आणि मसूदला

म्हणालो—“मुला! आतां तूच मला धांव-
विलंस तर घाबेन की

“मावकी! काय घालं काय हो?
सांगाल तरी.” हण मसूवने विचारले

“बाहेर घमला आई ना तो मामा
मुलगा आहे. तो नुकताच आशारातून
उठला त्याच डोक्या विघडलं आहे.
त्याच्या लहानपणी आमच्या घरी एक
गडबड होते. त्याची आठवण काढून तो
सारखा ओरडत असतो त्याला ठीक
करण्याची जबाबदारी तुझी.” म्हणारीन
विनवण्या करीत त्याच्या हातात एक
दीनार दिला

दीनार मिळाल्यावर न्हात्याला म्हणारी
म्हणारी ते सवे घरे वाटले, ती म्हणाला—
“मावकी! की त्याचं मुंडण करून डोक्यावर
लिंबू चोळतो दोन तीन वेळा असे केले की
ठोक ठीक होईल

असे सांगून मसूदने दुकानाबाहेर
घेऊन त्या गाढवाच्या तरुणाचा वात
बोकाविले.

“मास पाडव कोठ आहे रे?” त्याने
विचारले.

“अरे गाढव कोठ बाहेर? मास्पाकडच
आहे!” न्हाची म्हणाला.

तो तरुण मुलगा दुकानात आल्याबरोबर
म्हणाल्याच्या नोकरांनी त्याला घसून त्याचे
हानपाथ बांधून ठवले मसूदने त्याचे मुंडण
करून डोक्याला लिंबू चोळले मुलगा
मोठमोठ्याने ओरडू लागला

मसूद त्या तरुण मुलाच्या डोक्याला
लिंबू चोळून घात गेला तर तेथे दिलेला
नक्की दुकानातलं पत्थर, काच्या,
बारसे. असराच्या वाटल्या सवें नग्न होत
झाले होते.

मसूद तरुण मुलाबरोबर आला व त्याची
गम घसून म्हणाला—“काय रे पोरा! कोठे
गेली तुझी आई?”

“माझी आई! तिला मरून कितीतरी
वर्षे झाली माझे गाढव परत येतो, म्हणाला
हेतास ना? हे मग!” तरुण मुलगा
म्हणाला. त्याच वेळी इतर लोक दुकाना-
जवळ येऊन पोचले सवें गोष्टी एकून
घेतल्यावर त्या म्हणारीन मसूदलापण
फक्तविलाचे सर्वांना कळले म्हणारीला
पकडण्यासाठी जे लोक निघाले होते त्यांच्या-
बरोबर मसूद न्हाची आणि तो तरुण
मुलगा पण निघाले

ते सवें गल्लीतून म्हणारीला सोथीत
जात असतां गाढवाच्या तरुण मुलाला
दिलेला पुन्हा दिसली आणि तो ओरडून

म्हणाला—“तो पहा, की म्हणारी! तिला
पळू देऊ नका

सर्वांनी मिळून दिलेला पकडले आणि
तिला जालिदच्या घरी घेऊन गेले त्यानी
जालिदच्या नोकरांना विचारलं—“जालिद
साहेब आहेत का? त्यांना मद्यच बाहे
आम्हांला!”

मोकर म्हणाले “जालिद साहेब झोपल
बाहेत त्यांचो झोप मोडपर्यंत सर्वांनी
बसवे नोकरांनी त्या पाच जणांना
बाहेर बसविले आणि विरेंकाळा एका
खोलीत नऊन बसविले दिलेला त्या
खोलीत बसविले होते त्या खोलीला

“ते सर्वे बाहेर आहेत खिडकीतून पहा, दिसतील सन नीट नीटके आहेत.” दिलैला म्हणाली

खालिदच्या बापकोले खिडकीतून डोकावून पाहिले सर्व लोक नीटनेटके दिसले तो बिलैलाला म्हणाली-“मीच तवे पैसे दिले असते, पण आता माझ्याजवळ एक हजार दीनारच आहेत.”

“एक हजार दीनार ना? मग बरोबरच झाले. कारण मला खालिद साहेबांनी दोनशे दीनार पूर्वीच दिले होते.” दिलैला म्हणाली

खालिदच्या वेगमजकटून दिलेल्या एक हजार दीनार घेतले व तिला सलाम करून म्हणाली-“भला नास्त वेळ न बांधवून ठेवता तुम्ही पैसे देऊन मोकळे केलेत याबद्दल मी तुमची फार आभारी आहे गुलामांना कायमचे सोडून जावे त्यामार्फत म्हणून मला फार धाट्टा वाटत आहे, समोरून जायला मला बरे वाटणार नाही, म्हणून मागेच्या दारानेच जावे म्हणते.”

खालिदच्या बेगमने तिला मागेच्या दाराने निरोप दिला.

खालिद उठल्याबरोबर त्याच्या बेगमने गुलाम विकत घेतल्याची गोष्ट सांगितली.

खालिदने चकित होऊन विचारले-“गुलाम खरेदी केल? मी? मी नाही बुघा कोणाला दोनशे दीनार दिले.”

“असं काय बोलता हो? मी त्या म्हातारीला एक हजार दीनार देऊन तिच्या कडून बिकत घेतल्या गुलामांना बाहेर बसवून ठेविले आहे.” बेगम म्हणाली.

खालिद धाईघाईने खाली उतरून गेला त्याची वाट पहात दुकानदार, रंगारी, जव्हेरी म्हाथी, भूषूच आणि गावजमाला तहण मुलगा बसलेले दिसले. त्याने चकित होऊन त्यांनाच विचारले तेव्हा सर्व रागा रागाने खालिदला म्हणाले-“काय म्हणता? काव्हो गुलाम? बला, खलीफांकडं”

त्याच वेळी तेथे मुस्तरफा आला त्याच्या बायकोला म्हातारीने फसविले होते. तो खालिदला म्हणाला-“तुझ्या राज्यात ही पानाळयची म्हातारी ओणा कोणाला कधी फसवीव आली आहे हे माहीत आहे का

तुला? माझ्या बायकोला तिनं कसे फसविले हे मी काय सांगू?”

खालिद बाबरून गेला व म्हणाला-“बुबूर! त्या म्हातारीला पकडून शिक्षा करण्याची जबाबदारी माझी तुमचे सर्वजि जे नुकसान झालं आहे त्याची भरपाई करून देण्याची जबाबदारी पण मी घेतो” असे सांगून त्याने इतर लोकांकडे वळून विचारले-“तुमच्या पैकी कोणी त्या म्हातारीला जोडवू शकेल का?”

‘आम्ही सर्व तिला छान ओळखतो आमच्या बरोबर बहा शिपायांना पाठवा, आम्ही तिला पकडून देतो.’ सर्व म्हणाले.

बहा शिपाई बरोबर नेऊन पांच ही जण निघाले, थोडे अंतर चालून गेले असतील, त्यांना समोरच दिलैला दिसली त्यांना पाहून ती पळू लागली परंतु सर्वांनी मिळून तिला बरले आणि तिचे हात बांधून तिला खालिदसमोर हजर केले (चालू)

भरात झालेला एक शर होते त्या दाराने दिलैला भरात गेली तेच एक जिना लागला त्या जिन्याने ही वर गेली खालिदच्या बेगमला सलाम करून ती म्हणाली-“आपल्या बजमानांनी माझ्याकडून मारामो विनाशाला माझे गुलाम विकत घेतले आहेत मी त्यांना बंडाळत आले आहे, खालिद साहेब जेवढे आहेत ना? त्यांना उठावला वेळ होईल”

“मला ते काही माहीत नाही हो. पण एकदा गुलाम बिकत घ्यायचे असल्याचे म्हणाले होतं, खरे. आहेत कोठे ते गुलाम?” खालिदच्या बेगमने विचारले.

बाबूबा

लग्नाची अट

एका राजकन्येने आपल्या लग्नासाठी एक बट ठेवली तिच्याशी जेव्हा करण्याची इच्छा असणाराने तिने विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे घावी आणि उबट प्रश्न विचारून राजकन्येला विचारले राजकुमारी फार सुंदर होती म्हणून तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने अनेक राजकुमार आले व तिच्या प्रश्नांची उत्तरे देऊ न शकल्यामुळे हार मानून परतले. शेवटी महेंद्र नावाचा एक राजकुमार आला राजकन्या व परेंद्र नांची प्रश्नेतरे होती ती अशी. राजकुमारीने विचारले-“प्राणिमांश्या भिल कोण ?”

महेंद्राचे उत्तर होते “सूर्य !”

“आपल्या मुलाचे मलिन-मानन करून नेवटी त्यांना धाडणारी माता कोण ?”

“भूमाता”

अर्धौ काळी आणि अर्धौ पांढरी पाने कोणत्या असावा असतात ?

“पळसु ! त्यांना तीन पाने असतात.” असा प्रश्न विचारण्याची पाळी महेंद्राची होती. पुरुषाला कोणत्या गोष्टीबद्दल गर्व वाटतो ? महेंद्राने विचारले राजकुमारी आता गेली व परत येऊन म्हणायो-“आपल्या मुलाच्या हावी हातल्यावेदन”

‘स्त्रीला भूषण वाढणारी गोष्ट कोणती ?’ महेंद्रने विचारले. राजकन्या यावेळी वेळोळी आता गेली व परत येऊन म्हणाली-“आपल्या पतीच्या हातून हारणे

‘तु माझ्या प्रश्नांची उत्तरे कोणाचा विचारून देत आहेस ?’ महेंद्रने विचारले राजकन्या म्हणाली-“तिची आजो सर्व प्रश्नांची उत्तरे देत आहे

“बरे तर आजीला नाऊन विचार की तू माझ्या प्रश्नांची उत्तरे न देऊ शकल्याबद्दल हारलीस म्हणून माझ्या घरीवर मू खण करतील की नाहीत ?” महेंद्रने विचारले

यावेळी आजी नवतः बाहेर आली व म्हणाली-“होय बाळ, तुमं खण हिण्याशेज होणार हारलेली स्त्री त्या पुढ्याची विवाह करण्यासच भूषण मानते.”

पोलादी किल्ला

एका राजाचा एकच एक मुलगा होता.

तो लग्नाला योग्य झाला होता तरी त्याने आपल्या लग्नासंबंधी कधी विचारच केला नाही. एकदा राजाने त्याला विचारले-‘मुला ! तुझे निरात करण्यास योग्य वय झाले आहे. पण तू लग्नाचा विचारच करीत नाहीस हे कां ?’

‘विवाह करण्या योग्य मुलगी कोठे आहे, बाबा !’ मुलगा म्हणाला

“ठीक, तर मी सांगतो ते कर ही किल्ली घेऊन जा. राजवाड्यावरच्या मजक्यावर एक खोली आहे ती खोली लघवून पहा तेथं मुला कदाचित लग्नायोग्य मुलगी मिळेल.’ राजा म्हणाला.

राजकुमार बरव्या मजक्यावर गेला तो एक गोल खोली होती त्या खोलीच्या भितीवर अनेक राजकुमारींच्या तसविरी हांगलेल्या होत्या. त्यातंकी प्रत्येक तसवीर

पहात राजकुमारने खोलीला जणु काही एक प्रदक्षिणा घातली त्या सर्व राजकन्या एकीतून एक सुंदर बाटल्या राजकुमाराला तेवढ्यात त्याला एका कपड्याखाली साकलेली तसवीर दिसली त्याने बरवा पडदा बाजूला सारला आणि तसविरीतल्या राजकन्याच्या रूपाकडे पहात राहीला. ती एक अपूर्व सुंदरी होती विवाह करावयाचा तर तिच्याशीच असे राजकुमाराने ठरविले

राजकुमार जिना उतरून खाली आला. त्याने राजाचा आपला निश्चय कळविला. राजा चिडून जाऊन म्हणाला-“तू पडदा-खालच्या मुलीने चित्र का पाहिलेस ? ती एक राजकन्याच आहे पण एका दुष्ट मांत्रिकाने तिला रक्तवून नेऊन एका पोलादी किल्ल्यात टाकले आहे तिचा सोडविण्यासाठी अनेक लोक गेले. परंतु त्यांच्यापैकी एकदेखील

पारतला नाही तर तिच्याशीच विवाह करण्याचे मनाशी ठरविले असलेस तर जा तिच्या शोधार्थ !'

दुसऱ्याच दिवशी राजकुमार घोड्यावर बसून त्या पोलादी किल्ल्याच्या दिशेने निघाला. तो एका डाट अरण्यात पोचला. कित्येक दिवस घोड्यावर मजल दर मजल करीत राहणाऱ्या तरी जंगल रूपेणा वाटेत त्याला एक उंच मनुष्य भेटला. त्याने राजकुमाराला विचारले—“मला आपला नोकर म्हणून ठेवून घेतां का ?”

राजकुमाराने त्या उंच मनुष्याला विचारले—“तुला काय काम येते रे ?”

‘माझं नाव लंबू आहे. मला पाहिजे तितके उंच होता येते पहा, पाहिजेत’ असे सांगून तो मनुष्य पाहता पाहता झाडा एवढा मोठा झाला आणि झाडाच्या फांद्यांत एक दोन पक्ष्यांची चरटी होती त्यांतली वडी काढून राजकुमाराला दाखवू लागला.

राजकुमार ते पाहून म्हणाला—“ठीक, तू हे जंगल पार कसे होईल याचा काही उपाय सांगशील तर मुझी शोभ्यता कळेल.

तो लंबू सर्व झाडांवरून उब झाला आणि चारी बाजूला शजर फिरवून म्हणाला—

“आपण दक्षिणेकडे गेली तर लवकर जंगलबाहेर पोहचू.”

त्याने सांगितल्याप्रमाणे राजकुमार त्याच्या बरोबर दक्षिणेकडे निघाला. दोघ जंगलबाहेर एका मैदानात येऊन पोचले. त्यांना दूर एक मनुष्य दिसला.

“तो मनुष्य माझ्या ओळखीचा आहे त्याला देखील तुम्ही काम दिलेस तर तो चांगला उपबोगी पडेल लंबू म्हणाला.

“जेक, तर मग त्याला बोलाव.” राजकुमार लंबूला म्हणाला.

“मी त्याला आपल्या जंगल आणून ठेवले तर ?” असे सांगून लंबू उंच जांब झाला. दोन तीन पावले पुढे टाकून त्याने

त्या माणसाला उचलले व त्याला राजकुमारानेवळ क्षणाभंती बांधून उभे केले.

तो एक गिऱ्या खूजा होता. त्याला पाहून राजकुमाराने विचारले—“कोण रे तू का ? तुला काय काय काम करता येते ?”

‘माझे नाव ‘शुडू’ आहे. मला पाहिजे तितके वाड होता येते’ असे म्हणाला. त्याने जोराने एक श्वास घेतला आणि जाड होऊ लागला. राजकुमार व लंबू वेळीच बाजूला झाले नसते तर त्याच्या धक्क्याने जमीनी पडून गेले असते.

“ही विद्या जगात इतर कोणाला अवगत असेलसे मला तरी माहीत नाही म्हणून तू देखील माझ्याबरोबर चल.” राजकुमार गुडूला म्हणाला. शुडू श्वास वाडून पुन्हा पहिल्यासारखा गिडू झाला.

तिथे ते मैदान पार करून एका डोंगराच्या पायथ्याशी येऊन पोचले. त्याच वेळी त्यांना आणखी एक मनुष्य दिसला. “अरे दीर्घ वशी !” तो काय तेथे उभा आहे. दोघ लंबू व गुडू एकदम म्हणाले. त्या दीर्घवशीच्या डोळ्यावर पट्टी बांधलेली होती. राजकुमाराने त्याला विचारले—“काय रे तू का ? तू डोळ्यावर अशी पट्टी बांधून कां ठेवली आहेस ? तुला वाट कशी दिसेल ?”

“मला सर्व काही स्पष्ट दिसते. मी पट्टी बांधून ठेवली नाही तर माझी नजर पडेल ती वस्तु तत्काळ वळून राख होऊन जाईल’ दीर्घवशी म्हणाला असे म्हणताच त्यान एका विशिष्ट दिशेला बघून डोळ्या-वाची पट्टी बाजूला सांगली. त्याची नजर एका दाडावर पडली. क्षणाभंती त्या दाडाचा चुरा होऊन गेला. त्या चुन्यात त्याला एक सोन्याची कणी दिसली.

राजकुमाराने दीर्घवशीला पण आपल्या बरोबर घेतले आणि त्याला विचारले—“काय रे पोलादी किल्ला तुला दिसतो का ? येथून किती दूर आहे ? त्या किल्ल्यात

काय काय बालले आहे हे सर्व पाहून सांग.”

“सूर्यास्तापूर्वी आपण त्या किल्ल्यात पोहचू. येथे आपणां सर्वांसाठी सैपाक होतो आहे. राजकुमार एका बुबळात बंद आहे. दीर्घदर्शी म्हणाला त्याने सांगितल्याप्रमाणे राजकुमार आपल्या तिघां साथीदारांबरोबर पोलादी किल्ल्यात सध्याकाळपर्यंत येऊन पोवला किल्ल्यातून कोणी त्यांच्यातमोर आला नाही. बहुकडे सर्व कडे शांत होते.

राजकुमाराने किल्ल्यात प्रवेश करून आपला पोटा तबल्यात बांधून ठेवला आणि त्याला चारा घातला त्यानंतर

सर्व किल्ल्यातल्या वाड्यात गळं आन कोणी नव्हते. परंतु एका मोठ्या दालनात त्यांना देगडाच्या काही मूर्ती दिसल्या. त्या मूर्तींवर वूळ सांचळली होती.

जैवशाच्या सोलीत दिवा होना चौथा-साठी जंवण तयार होते. चौथांनी जंयून घेतले व काही वेळ विश्रांती घ्यावी असे त्यांना वाटले. तेवढ्यात एक कुबडा तेथे आला तो म्हणतारा होता त्याच्या ओक्याला टक्कल होते परंतु त्याची दाढी कबरेपर्यंत लांब होती. त्याच्या अंगात एक काळा अंगरखा होता त्यावर तीन पोलादी पट्ट्या होत्या. तो एका स्त्रीचा हात घेऊन घंऊन येत होता. राजकुमाराने त्या स्त्रीला पाहताच ओळखले. त्याला पडद्याखालच्या लश्करीत दिसली होती, तीच ती स्त्री होती. तिच्याशीच लग्न करण्याचा विचार करून तो आला होता.

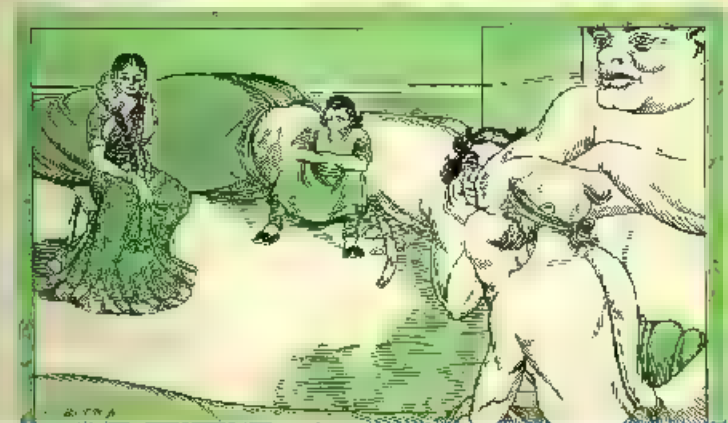
राजकुमार मुलीकडे बळणार हे पाहून म्हणतारा कुबडा म्हणाला—‘तू कोण आणि कशासाठी आला आहेस हे मला चांगले माहीत आहे. तू हिला घेऊन जाण्यासाठी आला आहेस आपल्या इच्छेप्रमाणे हिला घेऊन जा, पण एक अट आहे. तीन रात्री तू पहारा दिला पाहिजेस ही घळून जावा

कामा नय तसे तू करू शकला नाहीस तर तू व तुझे हे तिचे साथीदार कंभ्याच्या मूर्ती होऊन जातील.’ राजकुमाराने म्हाताऱ्याची अट मान्य केली म्हणतारा मनुष्य त्या स्त्रीला एका जागी बसवून निवून गेला.

राजकुमार त्या मुलीशी बोलू लागला पण ती काहीच उत्तर देईना. ती एखाद्या दाडल्या मूर्तीसारखी एका जागी निश्चल बसली होती. तिला त्या स्थितीत पाहून राजकुमाराला तिची कीच जाली. त्या स्त्रीला वाटलं तं कष्ट सहन करावं लागलं तरी ते सहन करून तिला सोडवून नेण्याचा राजकुमाराने निश्चय केला.

ती पळून पाऊ नये म्हणून लंगूने आपले शरीर लांब केले व तिच्या वाटेआड चारीवाजूला येऊन पडून राहिला. गुहूने आपले अंग फुलवून दार असे घट्ट बंदवून ठेवले की आत मुंगीला सुद्धा प्रवेश मिळणं शक्य नव्हते. दीर्घदर्शी स्त्रीच्या मध्य भागी बसून राहिला. राजकुमार स्वतः रात्रभर आगत राहण्याने ठरवून झोड्यात तेल घालून व राजकन्येवर दृष्टी ठेवून एका जागी निश्चल बसून राहिला.

काही बंडान चौथ सोपी गळं त्यांची झोप मोडली तेव्हा ज्ञान उजाडलं होते. सचरित प्रथम राजकुमाराची झोप मोडली.

समोर राजकन्या नव्हती तो किकर्तव्य विमूढ स्थितीत आपल्या तिघां साथी-दारांकडे पाहू लागला तेव्हा दीर्घदर्शी म्हणाला—“माळक! तुम्ही जेफिकीर रहा मी ती कोठे आहे हे आता सांगता” त्याला शोभर मैलावर एका जंगलातल्या वडाच्या झाडाला एका फळाच्या रूपाने लोंबत असलेली राजकन्या दिसली लंबू दीर्घदर्शीला आश्चर्यावर बसवून निवाळा आणि थोड्याच वेळाने ते फळ घेऊन दोघे परतले ते फळ जमिनीवर ठेवताच त्या फळाच्या जागी त्यांना राजकन्या दिसली

Fullscreen 127 56 / 134

त्याच वेळी म्हातारा मिस्किलपणे हसत तेथे आला राजकुमारीला पाहताच त्याने स्मित भावळले त्याच्या कमरेला ज्या पोलादी तीन पट्ट्या होत्या, त्यापैकी एक तुटून खाली पडली राजकुमारीचा हात बरून तो म्हातारा आला होता तसा परत निघून गेला

दिवसभर राजकुमार व त्याचे साथीदार हिंडत फिरत होते. त्यांना अनेक लोक व घोडे दगडी रूपात जागोजागी दिसले, पण जिवंत प्राणी एकही दिसला नाही त्यांच्या खाण्यापिण्याची उत्तम व्यवस्था होती.

दुसऱ्या दिवशी रात्री पुन्हा तो म्हातारा कुबडा राजकन्याला हात बरून घेऊन आला आणि “पहा ह राजकन्या कोठे पळून जातां कामा नसं!” असे सांगून निघून गेला त्या दिवशी रात्री मुढां ते जागून पाहतात बायबचे ठरवून आपल्या जागी गेले पण जंगलात भूल संभारा काही पक्षी घातला होता की काय नकळे, त्यांना इतकी शोष आली की सौचे छान झोपी गेले आणि सकाळी उजाडल्यावर पाहताच तर राजकन्या नाहीशी झालेली

दूरदर्शीन डोळ्यावरची पट्टी काढून खिडकीतून दूरवर पाहिले आणि म्हणाला—

“येथून दोनशे मैलांवर एका डोंगरात एका खडकात ती एक मणीचे रूप घेऊन बसली आहे. लंबू मला तेथपर्यंत घेऊन गेल्या तर मी तिला नक्कीच मुसकण घेऊन येईन

त्याप्रमाणे दोघे गेले व ती मणी घेऊन रुबकर परत आले जमिनीवर ती मणी ठेवताच त्या जागी त्यांना राजकन्या दिसली. त्याच वेळी मिस्किलपणे स्मित करीत म्हातारा कुबडा खोलीत आला आणि राजकन्याला पाहताच त्याचा चेहरा उतरला आणि त्याच्या बंदरेला बांधलेली आपखी एक पोछाची पट्टी तुटून खाली पडली. म्हातारा थोड्यासा संतापल्यासारखा काही तरी पुटपुटत राजकन्याचा हात बरून निघून गेला

तिसऱ्या दिवशी रात्री राजकुमार व त्याच्या साथीदारांचे जेवणखाण झाल्यावर म्हातारा राजकन्याला घेऊन आला आणि तिसा खोलीत बसवून निघून गेला

राजकुमाराचं निदान त्या दिवशी तरी जाचरण करायचेच असे मनाशी ठरविलं होते परंतु त्याचा डोळा केव्हा लागला ह त्याने त्यालाच कळलं नाही आणि जेवण मोडली तेव्हा उजाडण्याची वेळ झाली होती राजकन्या डोळ्यासमोर नव्हती

राजकुमाराचे दीर्घदर्शीला जाग करून विचारले—“राजकन्या कोठे आहे? त्यानं खिडकीबाहेर डोळ्यावरची पट्टी काढून पाहिलं व म्हणाला— येथून तीनशे मैलांवर एका तलावाच्या तळाशी एका शिंपल्यात अंगठीच्या रूपात लपून बसली आहे. तिच्या येथे आणावयाचे झाले तर आमच्याबरोबर गुडून आले पाहिजे” दीर्घदर्शी म्हणाला लंबून या खंपस आपलं अण आणखी जास्त वाढवले आणि दीर्घदर्शी व गुंडल्या खांद्यावर बसवून घेऊन लांब लांब पाचले टाकीत निवाळा तलावाजवळ पोचताच गुडू आपली जाडी वाढवू लागला त्याने

तलावाचे अर्धे अधिक पाणी पिऊन टाकले तेव्हा लहूत झाली वाकून शिपल्यातली अंगठी काढून बेंतली.

भूयोंदपाची वेळ होव आली होती अंगठीच्या शोबार्थ गेलंले तिचे अद्याप परत आले नव्हते राजकुमार घाबरून गेला. डोंगराच्या माथ्यावरून पांढरे फुटू लागले होते वार उघडून म्हातारा ब्रह्मानंद झाल्यासारखा राक्षसी स्मित करीत वार उघडून खोलीत आला. इतक्यात सिडकीतून अंगठी जात येऊन पडली आणि हुसत्या क्षणाळा राजकुमारी प्रगट झाली.

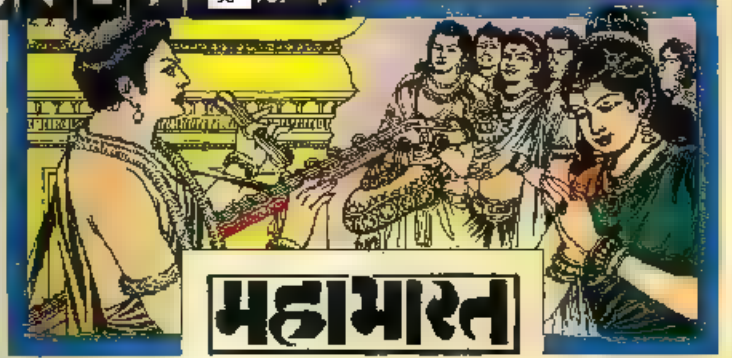
म्हातारा सतापून ओरडू लागला त्याच्या कवरेचो तिसरी पोलादी पट्टी पण तुटून झाली पडली. म्हातारा एक कावळा होऊन गेला आणि काव 'काव' करीत खिडकीतून बाहेर पळून गेला.

राजकुमाराने राजकन्येकडे पाहिले तिला सुटका मिळाल्याचा आनंद तिच्या

तोंडावर स्पष्ट दिसत होता ती आनंदाने राजकुमाराजवळ आली जाता काठे अंगठी पहिल्याचे ही बोलली तिला सुटका मिळाली होती, म्हणून तिन राजकुमाराचे आभार मानले.

त्याच वेळी किल्ल्यात चारीबाजूला आमदीजानंद झाल्याचा आवाज ऐकू आला. म्हातार्याने आपल्या मंत्रबळाने ज्यांना ज्यांना रगडाच्या भूर्ती करून टाकले होते ते सर्व स्वस्वरूप मिळाल्याने आमदात होते सर्वानी राजकुमाराचे आभार मानले राजकुमाराने या सर्वांचे श्रेय त्याच्या तिहा सामोवारांना आणुं थडे न झरणे सांगितले.

राजकुमाराचे साथीदार त्याचा निरोप घेऊन आपापल्या घरी विधून गेले राजकुमार राजकन्येला घेऊन आपल्या घरी परत आला राजकुमारीशी त्याचा विवाह वाढामाढाने झाला पुढे तेच रात्र साळा त्याच्या राख्यात प्रजा सुखी झाली.

विष्णुकर्माने निमित्तल्या इन्द्रप्रस्थ नगराला

आपली राजधानी करून पाडव नीति-धर्माप्रमाणे राज्य करू लागले दिवसेंदिवस त्यांच्या राज्याची उत्पत्ती होऊ लागली.

एक दिवशी खचानक नारदमुनी युधिष्ठिराला भेटावला आला. युधिष्ठिर श्रवण्या भावंडांवरुनर सामोरा गेला सर्वानी त्यांचे अभिवादन केले. अंतःपुरातून द्रौपदीने येऊन त्यांना नमस्कार केला व बाजूला उभी राहिली. नारदाने द्रौपदीला "सौभाग्यवती भव!" असा आशीर्वाद दिल्यावर ती अंतःपुरात निघून गेली. त्यानंतर याम, अर्जून, नकुल व सहदेव यांच्यासमोर नारद युधिष्ठिराला म्हणाला— 'तुम्हां पांच भावंडांना एकच पत्नी. तुमचे

आपसात वैर वाढू नये यासाठी तुम्ही परस्पर वागण्याचे काही नियम घालून घ्यावे कारण पुष्कळांदा गैरसमज होतो आणि चितुष्ट वाढते.' असे सांगून नारदाने सुंद व उपसुंद यांची बौल सांगितली.

हिरण्यकश्यपूच्या कुळात निकुंम नावाचा एक राक्षस होता. त्याला सुंद व उपसुंद असे दोन मुलगे होते. त्यांचे परस्परान्वर फार प्रेम होते व दोघे वेढमी बरोबरच रहात असत. दोघांनी त्रिलोक जिकापचे मनाशी ठरविल त्यासाठी त्याने तपश्चर्चा करून खरी शक्ती मिळविण्यात निवार त्यानंतर याम, अर्जून, नकुल व सहदेव केला. विन्ध्य पर्वतात एका निर्बल स्थानी जाऊन त्यांनी घोर तपश्चर्चा आरंभ केली. त्यांच्या तपश्चर्चेमुळे विन्ध्य पर्वताच्या

गुहेत आणि उत्पन्न झाला व दशदिशा घुरात व्यापिल्या देख्या.

त्यांची उपपत्तयों पाहून देव आनंदले त्यांनी सुद्धा व उपसुद्धा यांचा सपोभग करण्यासाठी त्यांच्यासमोर अन्नमोल रत्नांच्या राशी व सुवर्ण सुवर्ण स्त्रियांचे भ्रम पाहणारे एक दृश्य उभे केले पण सुद्धा व उपसुद्धा त्या भ्रमवातात सापडले नाहीत. तेन्हा देवांनी भ्रम पाहणारे याणखी एक दृश्य उभे केले. त्यात सुद्धा व उपसुद्धा यांच्या माता, बायका व पुत्र यांना राक्षस शस्त्र वेढे आहेत व त्यांच्यापासून आपले रक्षण करण्यासाठी सर्व विगडाम्य

करीत आहेत असे दिसत होते. तरीदेखील सुद्धा व उपसुद्धा ठळक नाहीत. तेन्हा ब्रह्मदेवाने प्रगट होऊन त्यांना सर्व प्रकारची पाया, अस्त्र शस्त्र अस्त्राभ्यास वळ व पराक्रम आणि त्रिलोक विजययास पुरेशी शक्तीचा वर दिला. त्यांनी ब्रह्मदेवाजवळ अमरत्वाचा वर देखील मागितला पण ब्रह्मदेव त्याला तयार झाला नाही. त्याने एवढाच वर दिला की इतरांच्या हातून त्यांना मरण बघार नाही ते परस्परांचा वध करू शकतील ही मोष्ट त्यांच्या व्यानीमनीही झाली नाही म्हणून त्यांना वाटले की दुसऱ्यांच्या हातों मरण आण नाही म्हणजे त्यांना अमरत्व मिळाले.

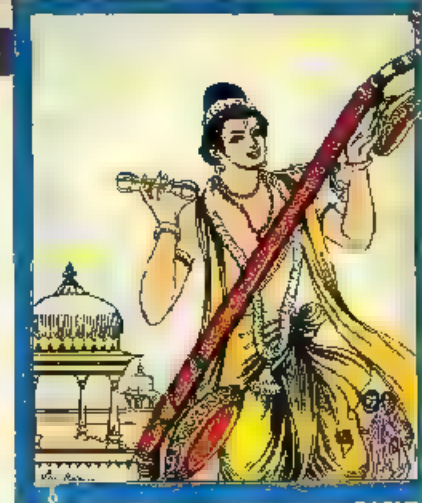

अशातऱ्हेचा वर मिळविल्यावर सुद्धा व उपसुद्धा यांनी सैन्य एकत्र केले आणि इत्रलोकावर स्वारी करून ते निकले. पुढ्हा पाताळ लोकात जाऊन ते ही काधीज केले. संवटी भूलोकात जाऊन अथाचार करू लागले तेन्हा ब्रह्मदेवान विष्णूकृष्णांला बोलाविले आणि त्याला सांगून तिळोत्तमा नावाच्या एका त्रिलोकसुद्धीची सूची कळी आणि सुद्धा व उपसुद्धा यांच्याजवळ पाठविले. तिलोत्तमा एका नदीच्या काठी फुले निवडत फिरत होती. तिचे सौंदर्य पाहून दोघे विन्धानर मोहित झाले. दोघांनी तिचा एकैक हात धरून तिला अपन्याकडे ओढायला सुरवात केली. दोघे तिला विचारू लागले दोघांपैकी तू कोणाला पत्नी म्हणून वरणार ?

ते एकून तिलोत्तमा म्हणाली- 'तुम्हां दंघात जां जास्त मलवान असले त्याला '

तेन्हा दोघांनी जास्त बलवान कोण आहे माचा निर्णय व्हावा म्हणून गवायुद्ध सुरू केल व त्यात दोघे परस्परांच्या डोक्यात गदा माखून ठार झाले

पांडवांना सुद्धा व उपसुद्धा यांनी मोष्ट सांगून नारद म्हणाला- 'तुम्हाचे आपसात

क्षुल्लक कारणावरून पांडव होऊ नये यासाठी काही नियम करून घ्या "

म्हणून पांडवांनी नारदासमक्ष त्यालाच साक्षी ठेवून एक नियम केला त्या नियमाप्रमाणे द्रौपदीने पांडीपांडीन एकैक कथं एकेकाकडे रहावयाचे ती उपाच्या महालात असेल त्याच्या महालात दुसऱ्या कोणी त्या अवधीत जाता कामा नये. जर कोणी गेला तर त्याने एक वर्षभर तीर्थयात्रा करावी लागेल.

पांडवांनी स्वतःवर असा नियम करून बंधन घातल्यावर नारद मुनी प्रसन्न झाले व म्हणाले- 'आ नियमाचे तुम्ही कडक-

पणाने पालन केलेत तर तुमचे आपसांत कधी वेर होणारच नाही" असे सांगून नारदमुनी निघून गेले. द्रौपदी पाळी-पाळीने एकेकाकडे एक वर्षभर राहू लागली.

एकदा द्रौपदी युधिष्ठिराच्या महालात रहात असता एक ब्राह्मण त्याच्या महाला सभोर उभा राहून खूब लांगळा म्हणून धर्जुनाने जवळ जाऊन त्यांना विचारले- "काय हो, काय पाहिजे आपल्याला?"

"माझ्या होभासाठी आपलेल्या गाई चोर चोरून घेऊन गेले. गाई गेल्याने माझ्या धर्मकार्यात विघ्न आले आहे. क्षुधा करून

माझ्या गाई मला परत मिळवून द्या.' ब्राह्मण म्हणाला

"मी आपल्या गाई लवकर परत आणून देतो. आपणमुद्दा माझ्याबरोबर यावे घोर कोणत्या दिशेने गेले, हे सांगावे' असे सांगून अर्जुन वनव्याघाण जाणव्यासाठी युधिष्ठिराच्या महालात गेला

त्याच वेळी अर्जुनाला त्याची सर्वांनी केलेला निवम आळमला. द्रौपदी युधिष्ठिराच्या महालात रहात होती. आपल्या हातून विषम भंग होत आहे. धनूष बाण आपायला उशीर झाला तर कर्तव्य पालनात उशीर होणार. नियम मोडला तर त्यासाठी जी शिक्षा भोगावी लागेल ती भोगण्यात हरकत नाही. परंतु जर कर्तव्य पालन वेळेवर झाले नाही तर ती फार मोठी चूक होईल असा विचार करून अर्जुनाने द्रौपदी व युधिष्ठिराच्या महालात युधिष्ठिराच्या परवानगीने प्रवेश केला आणि धनूष बाण घेऊन ब्राह्मणाबरोबर निघून गेला. त्याने चौराचे सासन करून ब्राह्मणाच्या गाई सोडवून त्या ब्राह्मणाला परत केला.

अर्जुन परत घरी आल्यावर सर्वांनी त्याला शाबासकी दिली. त्याने सर्वांना नमस्कार केला व नम्रपण युधिष्ठिराला

म्हणाला-"दादा' मी कर्तव्य पालनासाठी नियमभंग केला आहे. त्याबद्दल जी शिक्षा भोगावी लागणार ती भोगण्यास मनाची तयारी करूनच मी नियम मोडला होना म्हणून मला तीर्थ प्रवासाला जाण्याची परवानगी द्यावी

युधिष्ठिर फार दुःखी होऊन म्हणाला-"अर्जुना! वडील माणसे बोलत असता लहानांनी कर्तव्यपालनार्थ प्रवेश केला तर तो अपराध मानला जात नाही. तू जे केलेस त्यामुळे एकाचे हितच झाले आहे. म्हणून ही चूकच नव्हे. म्हणून तू चूक केली आहेस असे समजून दुःखी होण्याचे मुळीच

कारण नाही. माझे ऐक, आणि प्रवासाचा विचार सोड."

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला-"कोणी चूक केली तर आपण राज्याच्या नियमाप्रमाणे त्याला शिक्षा देतोच की नाही? मग आपणच नियम धाडून तो मोडला व त्या बद्दल शिक्षा भोगायची वेळ आली असता मागेपुढे करू लागलो तर प्रजेला एकचुकीचे उदाहरण घालून दिल्यासारखे होईल म्हणून जलय तीर्थप्रवासास जाण्यास परवानगी द्यावी'

युधिष्ठिराला अर्जुनाचा तर्क मानावा लागला. अर्जुन प्रवासायोग्य वेळ शारण

करून निघाला. त्याच्या बरोबर अनेक ब्राह्मण प्रवासांना निघाले. त्या सर्वांबरोबर अर्जुन नदी नाले व जंगल पार करीत तीर्थक्षेत्रांत स्नानादि करीत गंगा-हारी मेळून येतला.

तेथे अनेक मुनि गंगास्नान करून होमाम्नीत वाहुती देत होते. अर्जुनदेखील गंगेत स्नानाला उतरला. मुर्घाला अर्घ्य देऊन त्याने तर्पण सादर केले. त्या वेळी उलूपी नावाची नागकन्या तेथे आली. तिने अर्जुनाचे रूप पाहिले व त्याला मत्ताने बघले. तिने पाण्यातच त्याला ओढले व त्याला घेऊन घेऊन ती नागलोकात गेली.

नागराजाच्या राजदांड्यात पोहल्यावर अर्जुनाने नागकन्येला विचारले-“तू हे फार मोठे साहसाचे काम केले आहेस. तू कोण? कोणाची मुलगी?”

“स्वामि! मी ऐरावत कुळातील कौस्त्य नामक नागराजाची कन्या आहे. माझे नाव उलूपी. कामदेवासारखे आपले सुंदर रूप पाहून मी आपल्याला मनाने बरले आम्हां नागलोकात जी अत्यद्भुत शक्ती आहे त्या शक्तीच्या सहाय्याने मी आपणांना येथवर आणू शकले. आपण विवाहास संमती द्यावी.” उलूपी म्हणाली.

“उलूपी! मी काही कारणास्तव तीर्थ-यात्रा करीत आहे. माझा वतभंग होईल. ती इच्छा मनात आणणेदेखील एक फार मोठे पातक ठरेल.” अर्जुनाने निरनिराळ्या प्रकारे तिची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करून पाहिला.

ते ऐकून उलूपी वर्जनाला म्हणाली- “द्रौपदीच्या विषयी तुम्ही सर्वांनी जी नियम केला आहे तो मला माहीत आहे. तरी आपण ब्रह्मचर्य रताचा उल्लेख करणे बरोबर होणार नाही. आपण माझी इच्छा पुरी केली नाहीत तर त्या दुःस्थाने सुरून मी शेवटी जीव देईन. ते पातक आपणांना

लागेलच. एका व्यक्तीचा जीव नांवविण्या-
पेक्षा पुष्पकार्ये दुसरे असूच शकत नाही.
म्हणून मला अभयदान, मन्हे जीवनदान
देण्याची कृपा करावी." असे सांगून
उलूपीने अर्जुनाचे पाय घट्ट पोटाशी
आवळून धरले.

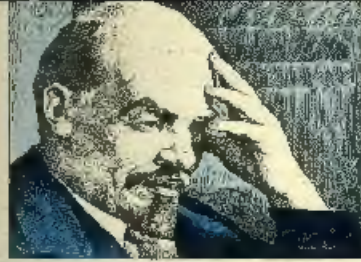
अर्जुनाने उलूपीची इच्छा पुरी करण्याचे
ठरविले. ही रात्र अर्जुनाने उलूपीच्या
महालात काढली. उलूपीने अर्जुनाला
सकाळी उजाडण्यापूर्वी गंगाद्वारी पोचते
केले. तिने अर्जुनाला वर विला की त्याला
कोणत्याही जलचर प्राण्यापासून इजा
होणार नाही. नंतर ती नागलोकात निघून
गेली. उलूपीला नऊ महिन्यांनी एक मुलगा
झाला. तो अर्जुनाचाच मुलगा होता. त्याचे
नाव हेराजव असे ठेवण्यात आले.

गंगाद्वारहून निघाल्यावर अर्जुन अनेक
तीर्थांचे स्नान करीत तेराव्या महिन्यात
मणिपुर येथे येऊन पोचला. त्या नगरात

चित्रवाहन नावाचा राजा राज्य करीत
असे. त्याला चित्रांगदा नावाची मुलगी
होती. चित्रा पाहून अर्जुनाने चित्रवाहनला
भेटून चित्रांगदाशी विवाह करण्याची इच्छा
असल्याचे सांगितले.

तेव्हा चित्रवाहन म्हणाला—"याहून जास्त
महत्त्वाचे ते काय असणार माझे? पण एक
अट आहे. आमच्या कुळात प्रत्येक पिढीत
एकच एक मुलगा होत आला आहे. पण
मला एक कन्याच आहे. तिला मुलगा होईल
त्याला मी आपला मुलगा मानून त्यालाच
मादोला वारस करणार आहे. ही अट तुला
मान्य असेल तर मी आपल्या मुलीचा
विवाह आनंदाने तुझ्याशी करून देईन."

अर्जुनाने चित्रवाहनाची अट मान्य केली
आणि चित्रांगदाशी त्याचे लग्न झाले.
चित्रांगदाशी विवाह झाल्यावर फक्त तीन
रात्री तिच्या महालात राहून अर्जुन दक्षिणे-
कडील समुद्र किनाऱ्याकडे निघाला.

लेनिनचे चरित्र

[४]

लेनिनच्या देखरेखीखाली इ. स. १९००
च्या डिसेंबर महिन्यात 'इस्का' (डिणगी)
नावाचे नियतकालिक सुरू झाले.
रशियाच्या पार्टीच्या कामेटघांना जास्त
सन्नेशन करण्याच्या काप्ती या नियत
कालिकाचा चांगलाच उपयोग झाला.

१९०२ साली रशियन सामाजिक लोक-
शाही मजूर पार्टीचे दुसरे अधिवेशन झाले.
याच अधिवेशनात कांतिकारी मार्क्सिस्ट
पार्टीचा जन्म झाला. या पार्टीचे संस्थापक
व पुढारी लेनिनच होते.

'इस्का' नियतकालिकात लेख निघत
म्हणून 'लेनिन' हे नाव प्रसिद्ध झाले.
१९०३ च्या अधिवेशनात जे मतभेद होते
त्याच मुळे अल्पसंख्याक पक्ष व बहुसंख्याक
पक्ष असे दोन पक्ष स्थापित झाले.
अल्पसंख्याक पक्ष 'मॅशेव्हिक' व बहुसंख्याक

पक्ष 'बोल्शेव्हिक' म्हणून ओळखला जाऊ
लागला. हाच 'बोल्शेव्हिक' पक्ष पुढे
प्रसिद्ध झाला.

१९०५ च्या जानेवारी महिन्यात हरताळ
करणारे सपूर आपले गाव्हाने शारकडे
येऊन येले तेव्हा त्यांच्यावर गोळीबार
करण्यात आला. त्यात एक हजार लोक
ठार झाले आणि पांच हजार जखमी झाले.

ही घटना झारशाहीचे डोळे उघडायला
कारण झाली. देशात सर्वत्र सळबळ उठून
बेली. मजुरांनी प्रांति केली, पण ती अवयस्वी
झाली. या अवयस्वी कांतीपासून लेनिनचे
पडा घेतला. झारशाहीचे हेर लेनिनचा
पाठलाग करू लागले. लेनिनने स्वदेश
तोडला व ९ वर्षे विदेशात राहिला. त्या
काळात लेनिन व त्यांच्या पत्नी सोवॉना
भार कष्ट सहन करावे लागले.

तरी लेनिन आपल्या राजकीय ध्येयापासून परावृत्त झाले नाहीत. परदेशात असतानाच त्यांनी 'प्रावदा' (सत्य) नावाचे वर्तमानपत्र (१९१२) सुरू केले. हे वर्तमानपत्र आजदेखील चालू आहे. सार सरकारची या वर्तमानपत्रावर कडक नजर होती. या वर्तमानपत्रावर ३६ खटले झाले व ४१ अंक जप्त झाले.

१९१४च्या ऑगस्ट महिन्यात जागतिक युद्ध सुरू झाले. युद्धाच्या सुरवातीला लेनिन पोलंडमध्ये होते. या युद्धामुळे क्रांतीच्या प्रसारास अनुकूल वातावरण तयार होईल असे लेनिनचे अनुमान होते.

Fullscreen

127

X

◀

▶

68 / 84

युद्ध सुरू झाल्यानंतर वढी दिवसांच्या बात पोलंडच्या सरकारने हेरगिरीचा आरोप लावून लेनिनला जटक केला. परंतु आरोप निराकार होई आणि पोलंडच्या अतिशक्त लोकांनी विरोध केल्यावर लेनिनला सोडून देण्यात आले.

सुटका मिळताच लेनिन स्वित्सर्लंडला गेले. रशियाच्या विरोधी शक्तींचे लेनिनने अनुमोदन केले. लेनिन यांच्या प्रयत्नांनं स्वित्सर्लंड मध्ये अंतर्राष्ट्रीय सोशलिस्ट कॉन्फरन्स यशस्वी झाली. या सभेला ११ देशांचे प्रतिनिधी हजर होते. युद्धात होणाऱ्या हत्यांचा शेवट करायचा असेल तर जगातल्या सर्व मजुरांनी एक झाले पाहिजे, असे लेनिनचे मत होते.

लेनिन स्वित्सर्लंडहून रशियात जाण्यासाठी उत्सुक होते. ती संधी त्यांना ३ एप्रिल १९१७ या रोजी राखी मिळाली. त्या दिवशी राखी वे पेट्रोग्रॅड (आजचे लेनिन ग्रॅड) येथे जाऊन पोचले. असंख्य लोकांनी त्यांचे स्वागत केले आणि मोठ्या उत्साहाने रणगाड्यावर त्यांना जथे करून त्यांची मिरवणूक काढली.

युद्धामुळे देशाची स्थिति फार बिघडली होती. देशाचा जवळजवळ सर्वनाशन झाला

होता. असंख्य लोक हताहत झाले होते. देशात अन्नाची टंचाई होती व जनसामान्याने लोक बेहाल झाले होते. अशा परिस्थितीत लेनिनने मजूर व शेतकरी यांनी एक होऊन श्रीमंत भांडवलदारांच्या हातून सत्ता हिरकावून घेतली तर त्यांना शांति, अन्न आणि स्वातंत्र्य तिन्हींचा लाभ होईल असे सांगितले. ही सत्ता शेतकरी व कामगरी यांच्या सोव्हिएटच्या हाती आली पाहिजे असे देखील त्यांनी सांगितले. (सोव्हिएट या शेतकरी, कामगार आणि सैनिक यांच्या प्रतिनिधींच्या संस्था होत.)

आपल्या या नव्या विचारांचा प्रचार लेनिनने देशभर केला. १९१७च्या जून महिन्यात अखिल रशियाच्या सोव्हिएटांची सभा आली. त्या सभेत सर्व पक्षांच्या पुराव्यांची भाषणे झाली. सभेत कोणी, देशात सरकार काबीज करू शकणारा क्रांतिकारी पक्ष नाही असे म्हटल्यावर लेनिनने घोषक्यात उत्तर दिले—“तसा पक्ष आहे.” पण त्यावरून ज्यांच्या हातात सत्ता आहे ते नालायक आहेत एवढे स्पष्ट झाले. देशाची अर्थव्यवस्था विस्कळित झाली होती. किमती ओढाक्यावाहेर वाढत होत्या व त्यांवर नियंत्रण नव्हते. प्रजेत

असंतोष वाढत होता. कामगार एक विरोधी प्रदर्शन करण्यासाठी तयार होऊ लागले होते.

१८ जून रोजी पाच लाख कामगारांनी व सैनिकांनी पेट्रोग्रॅड वहरात एक मोठी मिरवणूक 'युद्ध बंद व्हावे', 'शांति स्थापन व्हावी' व 'सर्व अधिकार सोव्हिएटच्या हाती आहेत', असे घोष करीत काढली. ३ जुलै रोजी आणखी एक मिरवणूक निघाली.

रशियन सरकारने लेनिनवर जर्मनांसाठी हेरगिरी करणारा म्हणून आरोप लावून त्यांना पकडण्यासाठी त्यांचा शोध सुरू

वांगोवा

केळा. लेनिनने आपली बारी काबून ठाकली, टोच लावून अनेक घरे बदलत शेतकऱ्यांच्या नैषात अक्रातवास करू लागले.

पहिल्या ऑक्टोबर रोजी लेनिन यांनी कांती किंवा बंडाविषय सत्ता काबीज करणे शक्य नाही असे सांगितले. कांतीची तयारी फॅक्टरीतून व सैनिक देऊतून होऊ लागली. स्मोलमीची इमारत कांतीचे केंद्र होते. ऑक्टोबर २४ च्या रात्री त्या इमारतीत गडबड दिसून आली. इमारती-समोर युद्ध सामग्री घेऊन पोचली होती. त्या दिवशी रात संपत असल्यावर उजाड-ताक मीठा नदीचे सर्व पूल, टेलीफोन केंद्रे, रेल्वे स्टेशन, विजेचे केंद्र व बँका अमेरिकेच्यांनी काबीज केल्या.

या क्रांतिकालातच अखिल रशिया सोव्हिएटांची महासभा (कॉन्फरन्स) भरली. सोव्हिएट सरकारची पहिली विन्नी 'शांति मित्री' होती.

लेनिनच्या क्रांतिकारी सिद्धांतांनुसार सोव्हिएट रशिया प्रत्यक्ष अग्रगण्य झाले. परंतु त्यासाठी अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले. नया रूपात जन्मलेल्या रशिया राष्ट्राला नष्ट करण्यासाठी अनेक पाश्चात्य देश एक झाले. त्यानंतर गृहयुद्ध झाले. लेनिनने जगातल्या पहिल्या सोव्हिएट देशाचा जो पाया बातला तो अत्यंत बळकट होता. भड्डून सोव्हिएट रशिया सर्व संकटांमधून जाणेली सुटका करून घेऊन आपली भरभराट करू शकला व अनातल्या अग्रगण्य राष्ट्रात तो एक गौरवनीय देश म्हणून मान्य झाला आहे.

१९१८ या वर्षी क्रांतिविरोधी लोकांच्या हाती जखमी होऊन लेनिनची प्रकृति बिघडली. २१ जानेवारी १९२४ या रोजी 'सेरिबल हॅमोरेज' या आजारात लेनिनने या जगाची यात्रा संपविली.

१०४. पिरानाजच्या बर्फाच्या गुहा

क्रान्ति व सैन्य या दोन्ही देशांच्या सरहद्दीवर पिरिनीय पर्यंत आहे. या पर्वतावर समुद्राच्या पातळी पासून ९००० फुट उंचीवर अव्यदभुत बर्फाच्या गुहा आहेत. इतक्या उंचीवर वतरण कोठेही बर्फाच्या गुहा नाहीत. या गुहात खोल्या आहेत व पाचव्यादेखील आहेत. येथेही बंडखोर हून या गुहातून बाहेर. जोले आपले या हुलेत स्वाभ्यालीत पाणी पोडल्याने सत्ताधर्त काढू होऊन जातात. एका लष्काळ्यात कुढा या गुहातीस बर्फे विचकून आत नाही. गृहसंरचना पसरलेल्या या गुहात नेबटच्या टोकापर्यंत फिरणे अशक्य आहे. या विचारात विस्तृत अक्षरेसे नॉर्बर्ट फास्टेरेट व त्यांची मुवची यास आहेत. या दोघांनी लष्का गुहाचा शोध साधला आहे.

